

PAPER DETAILS

TITLE: AZERBAYCAN: KIZILORDU'NUN AZERBAYCAN'I ISGALI VE TÜRKİYE'NİN TEPKİSİ
(Ocak 1990)

AUTHORS: BİLÂL N SİMSİR

PAGES: 57-93

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26191>

AZERBAIJAN: KIZILORDU’NUN AZERBAIJAN’I İŞGALI VE TÜRKİYE’NİN TEPKİSİ (Ocak 1990) (AZERBAIJAN: RED ARMY’S INVASION OF AZERBAIJAN AND TURKEY’S REACTION) (JANUARY 1990)

*Dr. Bilâl N. ŞİMŞİR**

ÖZET

Sovyetler Birliği’nin son döneminde Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne ait olan Dağlık Karabağ’da hak iddia etmesi etnik çatışmalara yol açtı. Gorbachev’in glasnost ve perestroika politikaları ile birlikte Azerbaycan’a bağlı olan Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti Ermenistan’la birleşmeyi resmen talep etti. Azerbaycan’da hem Moskova yönetimine, hem de Azerbaycan yönetimine karşı protesto gösterileri arttı. Olayların daha da trajik boyut kazanmasını neden gösteren Moskova yönetimi, başta Bakü olmak üzere Azerbaycan’ın birçok bölgesinde olağanüstü hal uygulamasını başlattı. 19 Ocak 1990 tarihinde olağanüstü hal ilan edilirken, aynı saatlerde Kızıl Ordu birlikleri havadan, karadan ve denizden Azerbaycan’a çıkartma yaptı. Bu çıkartmanın amacı daha çok Azerbaycan’daki bağımsızlık yanlılarını ezmek olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ise Azerbaycan’daki gelişmeleri Sovyet Rusya’nın iç meselesi olarak değerlendiren; Sovyet Rusya ve Batı Devletleri ile diplomatik işbirliği içerisinde olmuştur. Türk basını ise Azerbaycan halkının yanında yer almış ve Azerbaycan’ın bağımsızlığı yönünde yayınlar yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Azerbaycan, Sovyet Rusya, Kızıl Ordu, Türk Basını

ABSTRACT

In the last period of Soviet Union, Armenian Soviet Socialist Republic put claim to Nagorno Karabagh under the domination of Azerbaijani Soviet Socialist Republic, which gave rise to some ethnic conflicts. With Gorbachev’s glasnost ve perestroika policies, Nagorno Karabagh Autonomous Province officially demanded to unite with Armenia. In Azerbaijan, protests against both Moscow and Azerbaijan governments increased. Moscow government, pointing the events which had a tragic aspect, declared a state of emergency in a number of regions in Azerbaijan, especially in Baku. When the state of emergency was declared on the 19th of January 1990, at the same time Red Army troops invaded Azerbaijan by air, land and sea. The reason was mostly to overwhelm the supporters of independency in Azerbaijan. Turkish Republic considered the developments in Azerbaijan as the domestic affairs of Soviet Russia. On the other hand, Turkish Republic made a diplomatic collaboration with Soviet Russia and Western States. As to the Turkish media, they supported Azerbaijani community and broadcasted on behalf of the independence of Azerbaijan.

Key Words: Turkey, Azerbaijan, Soviet Russia, Red Army, Turkish Press

* (E) Büyükelçi, Tarihçi Yazar

İŞGAL ARİFESİNDEKİ GELİŞMELER Azerbaycan çifte kurtuluş savaşı veriyor

Kızılordu, 1920 yılında Bakü'yü işgal etmiş ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını bitirmişti. Ama milli Azerbaycan lideri Mehmet Emin Resulzade, o zaman, "Bir kere yükselen bayrak bir daha inmez!" demişti.¹

Yetmiş yıl sonra 1990'da ayyıldızlı Azerbaycan milli bayrağı yeniden açıldı ve Kızılordu ikinci defa Azerbaycan'ı işgal etti. Moskova bu defa, Yukarı Karabağ'da Ermeni-Azeri çatışmalarını bahane ederek, Azerbaycan'ın bağımsızlık hareketini kanla boğmak istedi.

Evet, 1990 yılına girilirken Azerbaycan, cidden çetin bir Kurtuluş Savaşı veriyordu. İki yönlü, iki boyutlu bir kurtuluş savaşıydı bu.. Çifte Kurtuluş Savaşıydı. Azerbaycan halkı eş zamanlı olarak hem 70 yıllık komünizm **diktasından kurtulmak**, hem de **iki yüzyıllık Rus sömürgeciliğinden kurtulmak** için bayrak açıyordu. İç içe iki süreç birden yaşıyordu.

Birinci süreç, komünizmden kurtuluş süreciydi: Azerbaycan, Avrupa'da komünist sistemin çöküşüyle birlikte demokratikleşmeye ve liberalleşmeye doğru gidiyordu. Azerbaycan halkı komünist partiye sırt çevirmişti. Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Azerbaycan'da da çok partili demokratik rejime ve serbest ekonomiye geçiş çabaları yaşıyordu. Komünizmden kurtulma savaşı, Azerbaycan Kurtuluş Savaşı'nın bir yüzüydü.

Bu milli kurtuluş savaşının diğer yüzü, Sovyet Rus İmparatorluğu'ndan kurtulma savaşı idi. Azerbaycan halkı, Komünizmden kurtulmaya çalışırken, aynı zamanda Rus Sovyet İmparatorluğu'ndan kurtulma savaşı, yani **Bağımsızlık Savaşı** veriyordu. Bağımsız Azerbaycan Devletini yeniden tarih sahnesine çıkarmak için savaşıyordu. Bu savaş, bağımsız demokratik bir milli devlet kurma savaşı idi. Kafkaslar'da çok uluslu Rus İmparatorluğu, aslında, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları ile aynı zamanlarda, Birinci Dünya Savaşı sonlarında dağılmış, çökmüş ve bu enkazdan 1918 yılında Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti de doğmuş idi. Fakat çok geçmeden dağılan Rus İmparatorluğu, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) adıyla yeniden toparlanmış ve bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'ni de

¹ Mehmet Emin Resulzade, *Azerbaycan Cumhuriyeti*, İstanbul: 1339 - 1341, s. 162.

yutmuştu. Böylece büyük Rus İmparatorluğu'nun ömrü, ismi değiştirilerek, 70 yıl daha uzatılmış, Azerbaycan 70 yıl daha Rus sömürge yönetimi altında ezilmişti.

Şimdi, 1990 yılı başında Sovyet Rus İmparatorluğu'nda çözülme süreci yaşanıyordu. Vaktiyle dağılan Osmanlı İmparatorluğundan çeşitli milli devletler doğduğu gibi, bu defa Sovyet Rus İmparatorluğu'ndan da yeni yeni bağımsız milli devletler doğuyordu. Azerbaycan işte bu sürecin içindeydi ve gerçekten çok çetin bir Milli Kurtuluş Savaşı veriyordu. Bu arada Azerbaycan, açgözlü Ermenilerin Azeri topraklarına saldırılarıyla da boğuşuyordu.

Azerbaycan için, Rus sömürgeciliğinden kurtulmak, Komünist rejimden kurtulmaktan daha zordu. Komünist rejimin 70 yıllık bir geçmişi vardı. Azerbaycan'daki Rus sömürgecilik tarihi ise daha eski, daha köklü idi. Ruslar, yaklaşık iki yüzyıldan beri Azerbaycan'ın zenginliklerini sömürüyorlardı. Moskova, Azerbaycan sömürgesini kaybetmemek için 1920'lerde silah kullanmaktan geri durmamıştı, bu defa 1990'larda tekrar silah kullanmaktan ve kan dökmekten geri durmayacaktı ve durmamıştır. Rus Sovyet İmparatorluğu, tarihteki diğer sömürge imparatorlukları gibi, yerli halkı acımasızca sömürmüştü. Ama Azerbaycan halkını sömürmekle yetinmemiş, bu halkın benliğini, kimliğini de silmeye ve hepten massetmeye çalışmıştı. Azerbaycan halkı, "İmperya"dan ayrılıp bağımsız devletini kurmaya giderken gerçek öz benliğini de arıyor ve buluyordu. Milli Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mehmet **Emin Rasulzade** diyor ki:

*"Azerbaycanlılar milliyet itibariyle Türk, din itibariyle İslâm, medeniyet itibariyle şarklıdırlar. Kendi lehçe-i mahsusası ile Anadolu Türkçesine yakın bir şive ile konuşan Azerbaycan Türkü, muhtelif şivelere malik ve olduğu yerlere nisbetle muhtelif isimler taşıyan büyük Türk ağacının bir dalıdır."*²

Azerbaycan Halk Cephesi lideri **Ebülfezl Elçi Bey**, "Sovyet Emperyası, Türklüğümüzle övünmeyi yasakladı. 'Siz Türk değilsiniz, Hazerlisiniz' dediler. Türklük duygusu bizim içimizde kaldı" diyordu.³

Bu asil Türklük duygusu, 1990 yılında artık kuvvetle dışa vuruyordu. Azerbaycan'ın tanınmış kadın yazarı **Azize Caferzade** de şunları ekliyordu:

² Resulzade Mehmet Emin, **Azerbaycan Cumhuriyeti. Keyfiyet-i Teşkili ve Şimdiki Hali**, Milli Azerbaycan Neşriyatı: Sayı 1, İstanbul: Şehzadebaşı, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1339-1341, s. 11

³ **Türkiye** gazetesi, 13.12.1989.

“Bizim Azerbaycan Türklerinin geçirdiği facia çok büyüktür. Daha önceleri biz, ne Türk sözünü ne Türkiye sözünü dilimize getiremezdik. Kim söylese, Pantürkistir diye boynunu vururlardı”⁴.

“Azerbaycan halkı İmperya’dan bağımsızlığını alınca, bu gibi yasaklardan da kurtulacak ve artık Türklüğü ile övünebilecekti. Türklük duygusu artık kimsenin içinde kalmayacaktı. “Türk” sözünü diline getirenin boynu vurulamayacaktı artık!..

Azerbaycan'da Olağanüstü Hal: Moskova'nın kararnamesi

SSCB Yüksek Sovyeti, 15 Ocak 1990 Pazar günü Azerbaycan'da Olağanüstü Hal ilân etti. Kararname aynı gün gece saat 23.00'te yürürlüğe kondu ve 17 Ocak günü basında yayınlandı. Sovyet Rus Lideri **Mihail Gorbaçov**'un imzaladığı Kararname özetle aşağıdadır: **Moskova'nın Olağanüstü Hal Kararnamesi (15 Ocak 1990)**

“Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi, Azerbaycan'ın Karabağ'a bitişik bölgeleri, Ermenistan SSC'nde bulunan Gosiski bölgesi ve Azerbaycan SSC'nn sınır bölgelerinde olağanüstü Hal ilân edilmiştir.

Devlet yetkililerine, toplantı, yürüyüş ve gösteriler ile tiyatro gösterileri, spor ve kamu faaliyetlerini yasaklamak, basın-yayın organlarını denetlemek, faaliyetleri yasalara aykırı bulunan kamu dernek ve kuruluşlarını kapatmak, halkın işbaşı yapmasını sağlamak, grevleri yasaklamak, sokağa çıkma yasağı ilân etmek, gerekli görüldüğü hallerde halkın yaşadığı yerleri değiştirmek, söz konusu bölgelere giriş ve çıkışları denetlemek, ulaştırma araçlarının hareketlerini sınırlamak ve incelemek, bölge halkının üstünü aramak, kimlik sormak, evlerini ve kişisel eşyalarını araştırmak, radyo ve verici kullanımını sınırlamak veya yasaklamak, haberleşmeye ilişkin özel düzenlemeler getirmek, vatandaşların veya gerekli görüldüğü hallerde kuruluş, işletme ve örgütlerin elinde bulundurduğu ateşli veya ateşsiz silahlara, cephaneye, patlayıcı maddelere veya kimyasal ve zehirli maddelere geçici olarak el-koyma hakkı tanınmıştır.

Bölge halkı sokağa çıkma yasağının uygulandığı saatlerde, özel olarak kendilerine bu amaçla verilecek olan belge ve izin kâğıtları bulunmadan sokağa çıkmayacaklardır. SSCB İçişleri Bakanlığı birlikleri, yasalar kapsamında, olağanüstü hali gerektiren koşulları ortadan kaldırmak, vatandaşların hakkını korumak, kamu düzeni güvenliğini korumak gibi konularda yetkili kılınmıştır.

⁴ Türkiye Gazetesi, 18.12.1989.

Vatandaşları korumak ve halkın temel ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla SSCB Silahlı Kuvvetleri, Donanma ve Güvenlik Komitesi (KGB) de yetkili kılınmıştır.

Kamu düzeni ihlallerini kıskırtmak, yasadışı hareketlerde bulunmak, kamu görevlilerinin çalışmalarına engel olmak, Olağanüstü Hal rejimini ihlâl etmek nedenlerinden suçlu görülenler idari karar ile 30 gün süre ile gözaltına alınabileceklerdir.

Kara ve demir yollarındaki ulaştırmanın düzenli olarak sağlanması amacıyla SSCB İçişleri Bakanlığı birlikleri, Silahlı Kuvvetler ve Devlet Güvenlik Komitesi görevlendirilmiştir. Bakü, Gence ve diğer bölgelerde sokağa çıkma yasağı uygulaması başlatmak, halkın güvenliğini sağlamak ve yasaları ihlâl etmekten sorumlu kişileri saptamak yönünde gerekli önlemleri, özellikle SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumunun 23 Kasım 1988 tarihli “Azerbaycan SSC ve Ermenistan SSC’nde kamu düzeninin kurulmasına ilişkin acil önlemleri” başlıklı kararı çerçevesinde almak için Azerbaycan Yüksek Sovyet Prezidyumu görevlendirilmiştir.

*Ermenistan SSC Yüksek Sovyeti Prezidyumuna, uluslararası kaygı yaratan ve Azerbaycan ve Ermenistan halkı arasında **düşmanlık duygularının yerleşmesine neden olan hareketlerin Ermenistan topraklarından kaynaklanmasının engellenmesi** çağrısında bulunmuştur.*

Ermenistan ve Azerbaycan Yüksek Sovyetleri ve Bakanlar Kurulları bu karar uyarınca gerekli önlemleri almakla görevlidirler...

KARAR 15 Ocak 1990 tarihinde saat 23.00’den itibaren geçerlidir. SSCB Dışişleri Bakanlığı, SSCB-İran sınırındaki sınır rejimi ile ilgili görüşmeleri en yakın tarihte tamamlamak ve bu konuda SSCB Yüksek Sovyetine bilgi vermek için yetkilidir.

Olağanüstü Hal taslak yasasını hazırlamak üzere SSCB Yüksek Sovyetinin talimatı ile SSCB Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır”.

Ankara'nın Basın Açıklaması

16 Ocak 1990 Salı sabahı Türk gazeteleri, “**Rus tankları Azerbaycan’da**” diye başlık atmışlardı. Kızılordu Birlikleri Azerbaycan’a sevk edilmişti. Bunun üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı şu açıklamayı yaptı:

T.C. Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması (16 Mart 1990)

*Türkiye, Ermenistan SSC ile Azerbaycan SSC arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları **Sovyetler Birliğinin bir iç meselesi** olarak görmekte ve olayların silahlı bir boyut kazanmış olmasını **endişeyle karşılamaktadır**. Türkiye, Sovyet ordu ve iç güvenlik kuvvetlerinin olayları yatıştırmak ve iç barışı tesis etmek üzere bölgeye sevk edilişlerinden zamanlıca haberdar kılınmıştır. Bu boyutuyla Türkiye Sovyet makamlarının iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin gereğine riayet ettiği inancındadır.*

Türkiye, çatışmalardan zarar görenlere insani yardım yapmaya hazırdır. Bölgedeki Türk silahlı kuvvetleri ve İçişleri Bakanlığımız görevlileri Türkiye Cumhuriyeti hudutlarının güvenliğini sağlayacak tedbirleri almıştır.

*Beklentimiz olayların en kısa sürede yatışması ve bölge halklarının barış içinde bir arada yaşamalarına olanak verecek koşulların oluşturulmasıdır. **Türkiye**, bu vesileyle, vermiş oldukları siyasi ve maddi destekle **olayları tahrik eden** ve silahlı bir boyut kazanmasına yol açan, **bölgeye yabancı unsurları kınar**, uluslararası ilişkilerin insancıl bir çerçeveye oturtulması yolunda gösterilen müşterek çabaların sekteye uğratılmasına varacak yaklaşımlara derhal son verilmesi çağrısında bulunur.*

Azerbaycan'daki olaylar, Devletler Hukuku bakımından, **“Sovyetler Birliği'nin bir iç meselesi”** olarak görülüyordu. Ancak, Türkiye endişeliydi. Çünkü “silahlı boyut kazanmış” olan olaylar, Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yaşanmaktaydı ve **Azerbaycan**, açıkça söylenmemekle birlikte, Türkiye'nin kardeş bildiği bir ülke idi. O ülkede saldırıya uğrayan, öldürülen, kırılan insanlar Azerbaycanlılar idi, yani Türkiye Türklerinin kardeşleri idi. Dahası, Moskova Hükümeti'nin Olağanüstü Hal ilân ettiği ve asker sevk ettiği bölgeler, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne sınır** olan bölgeleri de kapsıyordu. Yani Türkiye sınırına Kızıl ordu birlikleri kaydırılmaktaydı. Bu bakımdan Türkiye, gelişmeleri **“endişeyle karşılamakta”** idi. Moskova, Ankara'yı yatıştırmak için, “*Türk ve İran sınırlarında almakta olduğu güvenlik önlemlerinin Türkiye'ye yönelik herhangi bir amaç taşımadığını, hasmane bir niyet bulunmadığını*” açıkladı.⁵

⁵ “Ankara'ya güvence” & “Önlem Düşünülmüyor”, **Milliyet**, 17.1.1990

17 Ocak günü Türk gazeteleri, Azerbaycan'daki gelişmeleri “**Azeri-Ermeni savaşında 56 ölü var**”, “**Göğüs göğüse çarpışmalar**”, “**Kızılordu Azerbaycan’da**” başlıklarıyla duyurdular. Bakü’ye 11 bin asker sevk edilmişti.⁶

Dışişleri Bakanı, Sovyet Büyükelçiyle görüşüyor (18. 1. 1990)

Azerbaycan’daki dramatik gelişmeler, 18 Ocak (1990) günü de Türk gazetelerinin baş sayfalarını işgal ediyor. “**Oluk oluk kan**”, “**Karabağ kan deryası**” gibi haber başlıkları göze çarpıyor.⁷ Aynı gün Dışişleri Bakanı **Mesut Yılmaz**, Ankara’daki Sovyet Büyükelçisi **Albert Çernişev**’i makamına çağırıp bir görüşme yapıyor.. Görüşmenin ardından basına şu açıklamada bulunuyor:

Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'dan Basına Açıklama (18 Ocak 1990)

“Bütün dünyanın yakından izlediği endişe verici olaylar söz konusudur. Aynı dili ve aynı kültürü paylaştığı Azerilere doğal bir yakınlık duyan Türk milleti, çok yakındaki bu gelişmeleri özel bir hassasiyetle izlemektedir. “Sovyetler Birliği Büyükelçisinden son durumla ilgili bilgi rica ettim. 16 Ocak günü konuyla ilgili olarak yaptığımız açıklamada vurguladığımız gibi, biz bunları Sovyetler Birliği’nin bir iç sorunu olarak görmekteyiz. Aramızdaki mükemmel ilişkilerin sağladığı anlayış ve karşılıklı güven ortamında, görüşmemiz sırasında Büyükelçiye bize ulaşan bazı bilgiler ile değerlendirmemizi de aktardım. Bazı çevrelerin konuyu ısrarla din temeline oturtma gayretlerinin tarihi gerçeklerle bağdaşmadığı, ayrıca ne Azerilerin ne de Ermenilerin bu ihtilafı aşmalarına yardımcı olmayacağı hususundaki kanaatimizi de bu arada ifade ettim. Bazı çevrelerin de meseleyi bir Türk-Ermeni çerçevesinde değerlendirme gayretlerine dikkat çektim.

“Büyükelçiye, Sovyetler Birliği yönetiminin bu maksatlı yayınlardan etkilenmeyeceğine emin olduğumuzu söyledim. Sovyet Hükümetinin durumun kontrol altına alınması için uygun göreceği önlemleri, serinkanlılık, sağduyu ve şefkatle uygulayacağından keza şüphe duymadığımızı belirttim.

“Çatışmaların her iki tarafta da can kaybı ve yaralanmalara yol açtığını biliyorsunuz. Bu çerçevede Türk Kızılay’ına bazı yardım talepleri ulaşmaktadır. Kızılay’ın bu ve bundan sonra ulaşabilecek talepleri Sovyet Hükümeti ile işbirliği halinde ve tamamen insani çerçevede karşılamaya hazır olacağını da Büyükelçiye bildirdim.

⁶ **Hürriyet, Türkiye, Milliyet**, 17.1.1990

⁷ **Hürriyet, Türkiye**, 18.1.1990

“Gelişmeleri yakın bir ilgiyle izlemeye devam edeceğimiz tabiidir. Özellikle Azerilerin tahrik ve tuzaklara karşı dikkatli davranmalarını ve Sovyetler Birliği Hükümetinin bölgede istikrarı sağlama yolunda atacağına inandığımız adil adımlara yardımcı olmalarını dilemekteyiz”.

İŞGAL GÜNLERİNDE AZERBAIJAN'IN TÜRKİYE'DEN GÖRÜNÜŞÜ 19 Ocak 1990 Cuma: İşgalin birinci günü:

Bakü önünde, günlerdir, tam savaş düzeninde mevzilenmiş olan Kızılordu kuvvetleri 19 Ocak 1990 Cuma gecesi şehre girdi. Sovyet resmi haber ajansı TASS, Bakü'de olağanüstü hal ilân edildiğini ve askeri birliklerin kente girdiklerini açıkladı. Türkiye ayağa kalktı. Azerbaycan haberleri Türkiye basınında günlerce manşetlerden düşmedi

Haberler ve Belgeler

Cumhuriyet (19.1.1990):Türkiye'den bölgeye hassas yaklaşım. Dışişleri Bakanı **Yılmaz**, Sovyet Büyükelçisi **Çernişev**'i kabul ederek, Türkiye'nin gelişmeleri özel bir hassasiyetle izlediğini bildirdi ve Türk Kızılay'ının Azerbaycan'a insani yardım göndermek istediğini söyledi. **Milliyet** (19.1.1990): SSCB'de kısmi seferberlik. Türkiye ve İran sınırları kapatıldı. Azeriler yollara barikat kurdu. İhtiyatlar silah altına alınıyor. Kafkasya'daki çatışmaları önlemek amacıyla gönderilen İçişleri, KGB ve Ordu birliklerine vur emri verilmesinden sonra Sovyet yedekleri kısmen silah altına alınmaya başlandı.

Sovyetler Birliğinin Ankara Büyükelçisi **Çernişev**, Kafkasya'daki son gelişmeleri değerlendirirken, “ardında milliyetçilik duyguları yatıyor. Glasnost ve perestroyka politikalarının getirdiği özgürlük beklentileri milliyetçi cereyanları da canlandırdı” dedi.

Sami Kohen: "Türkiye için zor durum":

“...

1. Kanlı çatışmaların dünya basınına aksetme tarzı, Ermenilerin lehindedir:..
2. ABD'deki ve Avrupa'daki Ermeniler, konuyu bir propaganda malzemesi olarak kullanmaktan geri kalmıyorlar. Fransa'da “**destek komiteleri**” kuruluyor ve “**cepheye gönüllü gönderme**” kampanyası başlatılıyor... ABD'de, Sovyet Ermenistan'ındaki “**mazlum**” Ermenilerle dayanışma için toplantılar yapılıyor...

3. Ermeniler lehindeki sempatinin, giderek Türkiye'ye karşı bir antipatiye veya düşmanlığa dönüşmesi olasılığı artıyor...

4. Dünya basınında şimdi de Türkiye'nin “**pan Türkizm**” peşinde koştuğu, Azerlerin ve diğer Türk kökenli halkların Moskova'ya başkaldırmasını istediği gibi iddialar yer alıyor..”⁸

Ergun Göze: “Can Azerbaycan’da kan akıyor kan.. Türk kanı...”

“... Bugün Can Azerbaycan’da olanlardan Rusya kadar ve ondan fazla Amerika mesuldür... Türkiye mutlaka barıştan yana, Azerbaycan’dan yana ağırlığını koymalıdır. Yoksa ağırlığı olduğuna kimseyi inandıramaz.”⁹

20 Ocak 1990 Cumartesi: İşgalin ikinci günü Haberler ve Belgeler

T.C. Dışişleri Sözcüsünün **açıklaması:** (20.1.1990)

Soru: Azeri-Ermeni ihtilafının bir sonucu olarak bugün varılan noktada, Türkiye’nin Azerbaycan’daki son olaylar hakkındaki görüşü nedir?

Cevap: Gelişmeleri yakından ve üzüntüyle izlemekteyiz. Olayların daha vahim boyutlar kazanmadan yatışması, bölgede istikrarın sağlanması ve olayların kaynağındaki ihtilafa sükûnet ve sağduyu ile eğilinebilmesi için gerekli ortamın biran önce oluşturulması Türkiye’nin samimi temennisidir.

Hürriyet gazetesi (20.1.1990): **Kızıldı Azerilere ateş açtı.** Rus askerleri, Bakü’ye girmelerini önlemek için oluşturulan etten duvarı silahla yıkıyor. Daha önce Azerbaycan Halk Cephesine ultimatı veren Bakü Garnizon Komutanlığı, bunun reddedilmesi üzerine askerlere engelleri yıkın emrini verdi. Ve Rus tankları halkın üzerine ateş açmaya başladı: kentin her yerinde yoğun silah sesleri geldiği bildiriliyor. Ölü, yaralı sayısı bilinmiyor.

Bakanlar Kurulu karıştı. Bütün Bakanların, Azerbaycan için, Türkiye’nin arabuluculuk yapmasını istedikleri, ancak Dışişleri Bakanı **Mesut Yılmaz**’ın ise böyle bir girişimin Sovyetler Birliğinin işlerine müdahale anlamına gelebileceğini belirterek, “bu konuyu inceleyelim, gerekeni ondan sonra yaparız” dediği bildirildi.

Milliyet gazetesi (20.1.1990): **Sınırımızda alarm.** Türkiye kaygılarını Moskova’ya duyurdu. **Birliklere emir.** Azerbaycan’da Ermeni olaylarının Sovyet

⁸ Sami Kohen, “Türkiye için zor durum...”, **Milliyet**, 19.1.1990.

⁹ Ergun Göze, “Can Azerbaycan’da kan akıyor kan..Türk kanı..”, **Türkiye** gazetesi, 19.1.1990.

askerlerinin müdahalesine rağmen sürüp gitmesi ve Türk sınırının fiilen kapanması üzerine bölgedeki askeri birliklerimiz alarma geçirilerek her türlü giriş-çıkış denetlenmeye başlandı. Ermenistan'a deprem yardımı adı altında kaçak silah sokulduğu bildirildi.

Moskova'ya uyarı. Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Çernişev'i davet ederek çatışmaların, "Türkler yine Ermenileri katlediyor" şeklinde bir Ermeni kampanyasında kullanılmak istendiğini ve Azerilerin ezilmesine izin verilmesinin üzüntü verici bir gelişme olacağını duyurdu.

Türkiye gazetesi (20.1.1990): Azeri direnişi Gorbaçov'u telaşlandırdı. Kremlin: "Ülke bütünlüğümüz tehlikede. Bakü ve Erivan'da durum çok gergin. Zırhlı birliklerin ilerlemeleri engelleniyor, askeri cephaneler talan ediliyor".

Bölgeye gönderilen Rus askerlerinin sayısı 24 bini geçti. 20 bin kişilik bir Ermeni kuvveti Azerilerin üzerine yürümeye hazırlanıyor. Nahcivan'da 3 bin kişilik Ermeni kuvveti, bir Azeri köyünü kuşattı. Bölgeye takviye birlikleri gönderiliyor.

Nahcivan Türkiye'den yardım istedi: Nahcivan Özerk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsız olmaya karar verdi ve toprak bütünlüğünü koruyabilmek için Türkiye'den yardım istedi.

Saat 01.00'de Nahcivan Televizyonundan kamuoyuna duyurulan ve Nahcivan Prezidyumu tarafından alınmış olan bu kararın, Sovyet Anayasası'nın 81. Maddesine dayandırıldığı açıklandı.¹⁰

21 Ocak 1990 Pazar: İşgalin üçüncü günü Haberler ve Belgeler

T. C. Dışişleri Bakanlığı'ndan açıklama 21.1.1990)

"Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, 21 Ocak günü Ankara'daki SSCB Büyükelçisini davet ederek, Azerbaycan'daki son gelişmelerle ilgili bilgi almıştır. Dışişleri Bakanımız, bilinen tutumumuz çerçevesindeki görüş ve temennilerimizi Büyükelçiye ifade etmiştir. Sayın Bakan, ayrıca Türk Kızılayı'nın olaylarda yaralananlar için insani yardım yapma önerisini tekrarlamıştır."

Milliyet gazetesi (21.1.1990): Nahcivan Parlamentosunda tarihi oturum. Türkiye'ye katılma kararı. Azerbaycan Halk Cephesi Moskova Temsilciliğine

¹⁰ Kayhan International (Tahran), 27.1.1990.

dayanılarak verilen habere göre, Nahçıvan Özerk Bölgesinin Sovyetler Birliğinden ayrılıp Türkiye'ye katılma kararı aldığı bildirildi. Bu arada Azerbaycan ve Nahçıvan'daki gelişmeler üzerine Ankara'da Dışişleri Bakanlığında bir Kriz idaresi kuruldu. Ankara son gelişmelerden tedirgin Öte yandan Azerbaycan'da çatışmalar tüm şiddetiyle sürüyor... Halk Cephesi liderlerinden **Abdullahov** açıklama yaptı.

“Bakü’de “Kızlordu cehennemi” Bakü’ye kara, hava ve denizden “çıkan” Kızlordu birliklerinin saldırısında yüzlerce Azeri öldü. Nahçıvan Parlamentosu, Azerilerin can güvenliği için, “SSCB’den ayrılıp Türkiye’ye katılma kararı” aldı.

Ankara’da kriz masası. Bu arada Azerbaycan ve Nahçıvan’daki gelişmeler üzerine Ankara’da Dışişleri Bakanlığında bir kriz idaresi kuruldu. Kriz masası ile sürekli temas halinde olan Dışişleri Bakanı **Mesut Yılmaz**, Başbakan **Yıldırım Akbulut** ile irtibatı sağlıyor.

Ankara huzursuz. Nahçıvan’ın 1921 anlaşması çerçevesinde belirlenen özerk statüsünde kalmasını isteyen Ankara, son gelişmelerden tedirgin oldu. 1921 anlaşması Türkiye’ye söz hakkı tanıyor. Ancak Ankara, Moskova ile karşı karşıya gelmek istemiyor.

Azerbaycan kan gölü. Ölüler... Ölüler... Halk Cephesi lideri **Abbas Abdullahov**, Milliyet’e anlattı: *“Yüzlerce kamyon ve özel araba yaralıları taşıyor. Hastaneler doldu. Yaralı çok. Askerler herkese ateş açıyor. Halk Cephesi sadece iki büyük hastanede 367 ölü saydı. Toplam rakam 2 bin civarında. Bütün halk cephesi liderleri halkın arasında çarpışıyor. “Azeri korkma” Bakü’de her yerde siyah sancaklar var. Kadınlar siyah başörtüsü takıyor. Arabalar siyah flamalar taşıyor. Çok tabut var. Sadece Bakü’ye 130 bin Rus askeri girdi. Ama halk korkmadı. Meydanlarda toplanan yüzbinlerce Azeri, hükümetin istifasını istiyor.” “Ölene kadar” Askeri liseye kapanan 120 Azeri hâlâ vuruluyor. Askerler hiçbirini dışarı bırakmadan kurşunlamak istiyor. Bakü dışındaki iki köyden haber geldi. Birinde 47, diğerinde 32 ölü var. Köy camileri ölü dolu.”*

“Sovyet müdahalesinden önce Bakü’den yükselen ses: **Hedefimiz bağımsızlık**” **Temuçin Tüzecan** Londra’dan bildiriyor: Sovyet askerlerinin Azerbaycan’da kan dökmeye başlamasından birkaç saat önce ve çatışmalar sürerken Azeri kaynaklarla yaptığımız telefon görüşmelerinde şu feryat yükseliyordu: **“Tam bağımsızlık”**.

Başbakan Akbulut: “görmemezlikten gelemeyiz”. Akbulut, Azerbaycan’daki durumun hükümetçe dikkatle izlendiğini belirterek, insanların öldürülmesiyle

sonuçlanan gelişmelerin üzücü olduğunu söyledi. Başbakan, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkiyi görmezlikten gelinmeyecek bir yakınlık şeklinde değerlendirdi.

“Biz hep yeniden doğarız” - Azerbaycan'da olaylar gelişirken, “Azeri Şölenleri” için Türkiye’de bulunan bu ülkenin Kültür ve Medeniyet Bakanı **Ferah Şekili**, “Türkiye’nin bize manen destek olmasını istiyoruz” dedi. Devlet sanatçısı **Sakine İsmailova** ile birlikte dün Kayseri’de düzenlenen kültür etkinliğine katılan bayan bakan Şekili, Türkiye'nin bu vahşete göz yummaması gerektiğini bildirdi. *“Türküz, Türk doğduk, Türk öleceğiz”* diyen Şekili, “ölen her neferin yerine yenisi gelecektir. Bir gün tüm dünyanın bizi anlayacağına inanıyoruz” diye konuştu

Amerikan CNN’in kışkırtıcı yayınları. Amerikan CNN Televizyonu, Azeri-Ermeni çatışmaları vesilesiyle Türkler aleyhindeki kışkırtıcı yayınlarını arttırarak sürdürdü. 90 kadar ülkeye aynı anda canlı haber yayını yapan CNN Televizyonu, günlerdir, *“Bugün meydana gelen olaylar, Hristiyan Ermenilerle Müslüman Türkler arasında yüzyıllardır süregelen etnik bir nefretin sonucudur... Geçmişteki soykırım bugün yeniden yaşanmaktadır... Türkler 1915'te Ermenilere soykırım yaptı... Tarih tekrerrür etmektedir”* şeklindeki iddiaları tekrarladı. (Milliyet, 21.1.1990)

Türkiye gazetesi (21.1.1990): **Bakü'de binlerce ölü.** Kızılordu, Azerbaycan'ı karadan ve havadan bombalıyor. Rus tanları halkı ezerek Bakü'ye girdi... Yollar ve morgların cesetlerle dolu olduğu bildiriliyor.... **Azeri Türkleri tanklarla eziliyor.** Azerbaycan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı **Nihat Çetinkaya**, son gelişmeler üzerine basın toplantısı düzenledi. Çetinkaya, *“Kızılordu, kadın ve çocukların set yaptığı caddelerde, tankları insanların üzerinden geçirerek, bazı Batı mihraklarını sevindirecek harekâtını yaptı”* dedi.

Görüşler ve Yorumlar

Ergun Göze: *“Azerbaycan, Rusya'nın iç meselesi değildir”*: Türkiye meseleye sadece jeopolitik, psikolojik bakımdan değil, *hukuki bakımdan da taraftır*. 1921 tarihli Kars Antlaşması'nın 5. maddesinde Azerbaycan'a bağlı Nahcivan bölgesinin “otonomi” si Türkiye Cumhuriyeti'nin garantisi altındadır. Tıpkı Kıbrıs misalinde olduğu gibi. Ve bu imkân rahmetli **Kâzım Karabekir Paşa**'nın hatırasıdır.. Nitekin Nahcivan Parlamentosu dün bağımsızlığını ilân etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nden askeri yardım talep etmiştir. Türkiye'nin askeri yardım yapması mümkün olmayabilir. Ama insani ve

milli tavrını belirtmesi şarttır. Rusya'nın da lehinedir. Rusya bu badireden ancak Türkiye'yi, Türklük âlemini fazla kırmamak suretiyle çıkabilir...”¹¹.

22 Ocak 1990 Pazartesi: İşgalin dördüncü günü Haberler ve Belgeler

Bütün Türk gazeteleri (22.1.1990): **ANAP'tan Sovyetlere sert tepki.** ANAP Genel Başkan Yardımcılarından Özsoy, Azerbaycan'da olanları Macaristan ve Çekoslovakya'nın işgaline benzetti ve olayı “planlı işgal” olarak nitelendirdi. **DYP Başkanlık Divanı** bildirisinde, Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan'a askeri müdahalesi ile ilgili olarak “anlaşıyor ki Sovyetler Birliği insan hakları tanımada, gerçekleştirmede daha uzun yıllara ihtiyaç duymaktadır” denildi. ANAP ve DYP, ABD ile Batı ülkelerinin tutumunu eleştirdi.

SHP Genel Başkanı Erdal İnönü de, Azerbaycan'daki son gelişmelerle ilgili olarak, SSCB'nin buraya askeri bir müdahale gerçekleştirmesini üzücü bir olay olarak nitelendirdi.

İstanbul'da Taksim alanında toplanan yaklaşık 5 bin kişi İstiklal Caddesi üzerinde bulunan Sovyetler Birliği İstanbul Başkonsolosluğu binasına **siyah çelenk** bırakmak üzere yürüyüşe geçti. Göstericiler, ellerinde Türk ve Azerbaycan Cumhuriyetine ait bayraklar taşırken, “Mehmetçik Kafkasya'ya, katil Gorbaçov” sloganları atıldılar.

Milliyet (22.1.1990): **Azerbaycan yas tutuyor.** Ermeniler Nahçıvan'ı top ateşine tuttu. Azeriler Türkiye ve İran'a kaçıyor. Nahçıvan'daki Azeriler sığınma peşinde. Azerilerin Kızılorduya karşı direnişi yer yer devam ederken, Bakü'de Komünist Parti Merkez binası önünde toplanan yarım milyonu aşkın Azeri, işgali protesto etti. **“Kahrolsun Gorvbaçov”** sloganları atıldı ve Sovyet liderinin kuklası yakıldı. **Sovyet Konsolosluğu'na “Siyah Çelenk”** İstanbul'da Azerbaycan Türklerini destekleyen ve sayıları 10 bini bulan grup, “Bağımsız Nahçıvan Cumhuriyeti desteklenmelidir”, “Azerbaycan'daki Türk kıyımına son”, “Red Army, go home “(Kızılordu evine dön) yazılı pankartlarla sloganlar arasında Sovyetler Birliğini protesto ettiler. **“İşgale Son”** Grup, Taksim'den Galatasaray'a yürüyerek, Sovyet Başkonsolosluğuna üzerinde “Komünist-Ermeni ve Batı işbirliği ile Azerbaycan'daki işgale son” yazılı bir siyah çelenk koydular.

¹¹ Ergun Göze, “Azerbaycan, Rusya'nın iç meselesi değildir”, **Türkiye** gazetesi, 21.1.1990.

“Bize yardım edin...” Bakü’yle telefon köprüsü kurduk. Telefonun öteki ucundaki ses Bayan R’ye aitti. Ağlayarak anlattı: “*Sabaha karşı geldiler Çoluk-çocuk, kadınları, silahsız adamları kırdılar. Ölülerimizi teslim etmiyorlar. Bize yardım edin, yardım*”.

Türkiye gazetesi (22.1.1990): **Azeriler boyun eğmiyor.** Bakü’de dev miting. 500 bin Azeri “Kahrolsun Gorbaçov” diye bağırды. Bakü’deki mitingde, **Mihail Gorvbaçov**’un maketi yakıldı. Sovyet Parlamentosu’nun reformcu üyelerinden **Boris Yeltsin** “Moskova’nın Azerbaycan’a asker göndermesi hatadır” dedi. Yeltsin Gorbaçov’un yakında iktidardan düşebileceğini söyledi. “**Ermenilere silahları ABD verdi**” ANAP Genel Başkan Yardımcısı **Halil Özsoy**, Azerbaycan’a Sovyet müdahalesinin planlı bir işgale dönüştüğünü ve ABD’nin Ermenilere silah verdiğini söyledi. Özsoy, “Malta Zirvesi”ni “Bölüşme ve paylaşma pazarlığı” olarak değerlendirdi.

Görüşler ve Yorumlar

Altan Öymen: “Görünmeyen gerçekler” :

Azerbaycan’ın sorunu, bizimki gibi: Karşısındaki “haksızlık”, kendini “haklı” gibi gösterebiliyor...

*Bugünlerde, yabancı gazetelere ve – Türkiye’den de uydu antenle izlenebilen – yabancı televizyon haberlerine bakınız: Azerbaycan olayları anlatılırken yayınlanan fotoğraflar ve filmler, sadece, “Azeriler tarafından dövüldüğü, yaralandığı, göçe zorlandığı” vurgulanan Ermenileri gösteriyor. Röportajlar onlarla yapılıyor. Oysa Azerbaycan’daki kaynaklardan alınan haberlerden bellidir: Olayları başlatanların Ermeniler olduğu gerçeğinin yanı sıra, bugün Kafkasya’da o manzaraların tam tersi de vardır. Ermenilerin hâkim olduğu bölgelerde “**Ermeniler tarafından dövülen, yaralanan, göçe zorlanan**” Azeriler.. Onlar da vardır. Ama fotoğrafları, filmleri, röportajları yoktur...*

Evet.. Türkiye’nin de, Azerbaycan’ın da karşısındaki önyargılı yaklaşımlar köklüdür. Değişmeleri kolay değildir. Ama onları sarsmak için elden geleni yapmak, “Ne yapsak olmaz” kaderciliğinin içinde kendi kendine dertlenmekten daha iyidir. Bulgaristan olaylarında görülmüştür. Dünya kamuoyunun o olayla ilgili “gerçekleri

görmesi”nde, Türkiye’de o zaman – bir ölçüde de olsa –oluşturulabilen “gerçekleri gösterme” kampanyasının büyük rolü olmuştur.¹²

Sami Kohen: “Azerilerin ikinci cephesi”:

“... Gorbaçov’u böyle bir müdahaleye iten neden, Kafkasya’daki iki halk ve iki cumhuriyet arasındaki çatışmalar olduğu kadar, bu bölgede kontrolü tamamen kaybetme kaygısıdır. Yani Sovyet lideri bu karışıklık içinde, Azerbaycan’ın SSCB’den kopup ayrılmasından ve bunun diğer cumhuriyetler için de “**kötü örnek**” olmasından korktuğu için bu yola başvurmuştur....

İki gün öncesine kadar Kafkasya’da sorun Azerilerle Ermeniler arasındaki kavga idi. Kızılordu’nun müdahalesinden sonra, çatışmaya yeni bir boyut eklendi. Şimdi çatışma, Azeriler ile Moskova arasındadır.

Gerçekten bu müdahalenin yarattığı en önemli sonuç, Azerilerle merkezi hükümeti ve hatta bizzat Gorbaçov’u karşı karşıya getirmesidir. Komünist aleyhtarı bir muhalefet grubu olarak bir süre önce faaliyete geçen “**Halk Cephesi**” şimdi halkın çok daha geniş sempatisine ve desteğine sahiptir. Halk, gelen Sovyet birliklerine kurtarıcıdan çok düşman kuvvet olarak bakıyor. Milliyetçilik ve onunla birlikte **bağımsızlık istekleri** şimdi daha da kamçılanıyor. Yöneticiler ise işbirlikçi olarak görünüyorlar.

Bu hava içinde, Sovyet kuvvetlerinin Azerbaycan’a (sadece Bakü’ye değil, cumhuriyetin tümüne) egemen olması kolay olmayacak. “**Halk Cephesi**” için şimdi hedef, bu kuvvetlerdir. Durum Sovyet birliklerinin daha uzunca bir süre buralarda kalmasını gerektirirse, direniş de herhalde tırmanacaktır.

Şimdilik bundan kazançlı çıkan, Ermenilerdir. Dağlık Karabağ’daki ilk olaylarla bugünkü durumu yaratan Ermeni milliyetçileri, Azerilerin şimdi iki cephede birden mücadele vermek zorunda kalmasından ve hele **Kızıl Ordu**’yu karşına almasından memnundurlar...

Azerbaycan’daki olaylar Sovyetler Birliği için sıkıntılı ve kritik bir dönemin başlangıcı olarak görünüyor.”¹³

Gürbüz Azak: “Haklılar da yorulmalı...”

“Azerbaycan doğrulmuştur...

Haberlere bakılırsa mesele ciddi... Azeri Türkü hakkına sahip çıkmakta kararlı görünüyor...

¹² Altan Öymen, “Görünmeyen gerçekler”, **Milliyet**, 22.1.1922.

¹³ Sami Kohen, “Azerilerin ikinci cephesi”, **Milliyet**, 22.1.1990.

“**Biz haklıyız**” ile iş bitmiyor.

Haklı olduğunu durmadan tekrarlayacaksın, ispatlayacaksın, kafalara çivi çakar gibi çakıp duracaksın.

Yol budur....

Azerbaycan doğruldu...

Bu bir hakkın aranişı olayıdır. “**Dayan, yanındayız**” demek yetmez.

Türk haber ajansları imkânlarının son hududunu zorlayarak çalışmalı, kardeşlerimizin haklılığını “**görüş işitmekte özürli**” hür dünyaya aktarabilmelidir...”¹⁴

Ömer Öztürkmen: “*Gorbaçov günahkârdır*”

“Gorbaçov'a kim akıl veriyor, bilemiyoruz....

Litvanya'ya gidip sokaktaki adamla konuşan bu insan, Bakü'ye gelip Halk Cephesi liderleriyle iki laf etseydi... Olaylar bu kadar tırmanmazdı...

Günahkârdır Gorbaçov, günahkâr.

Vur emri ile yalnız günah değil, hayatının en büyük hatasını işledi

Pek yakında bunu anlayacaktır, ama iş işten geçmiş olacak”¹⁵.

Murat Yeşil: “*Kanlı glasnost*”

“... Azerbaycan'da akan kanlar, Sovyet lideri Gorbaçov'a bağlanan ümitleri bütünüyle yok ediyor. Dökülen kanların sebebi de Azerbaycan'ın bir İslâm cumhuriyeti kurmak istemesi imiş...

Avrupa'dan sille tokat kovulan ‘**Komünizm**’, kendine en emin sığınak olarak **Asya**'yı görüyor. Ama onun için Asya da kaygan bir zemin... Gorbaçov şimdi çaresizlik içinde. 100'den fazla milliyete 70 yıldır hükmeden Kremlin, kelimenin tam anlamıyla bir panik içinde. Esir milletler hürriyet istiyor. Bu işin sonu nereye varacak?...İşte bu büyük endişenin sonucu **Bakü**'de bir kan gölü meydana getiriyor ...Dileriz ki Azerbaycan'da daha fazla dökülmeye...”¹⁶.

23 Ocak 1990 Salı: İşgalin beşinci günü Haberler ve Belgeler

Azerbaycan Halk Cephesi'nden bir mesaj (23.1.1990): İşgal günlerinde Azerbaycan dış dünyaya hepten kapatılmıştı. Ancak işgalin beşinci gününde

¹⁴ Gürbüz Azak, “Haklılar da yorulmalı...”, **Türkiye** gazetesi, 22.1.1990.

¹⁵ Ömer Öztürkmen, “Gorbaçov günahkârdır”, **Türkiye** gazetesi, 22.1.1990.

¹⁶ Murat Yeşil, “Kanlı Glasnost”, **Türkiye** gazetesi, 22.1.1990.

Azerbaycan Halk Cephesi'in eksik bir mesajı Türk basınına ulaştı. Halk cephesi liderlerinden **Doç. Dr. Ali Asker** bu mesajı telefonla İstanbul'daki Azerbaycan Derneği Başkanı **Çetinkaya**'ya yazdırmış. Ama mesajın bazı bölümleri tam olarak alınamamış. Mesaj yazdırılırken telefon kapanmış. Eksiklerine, bozukluklarına rağmen mesaj, Halk Cephesi'nin o günlerdeki düşüncelerine az çok ışık tutması bakımından önemli görüldü ve aynen aşağıya alındı. Okuyalım:

*“Sovyet emperyalizmi, özünü, faşist siyasetini bir defa daha gösterdi. Sovyet Hükümeti, Azerbaycan halkını esareti altına almıştır. Moskova'nın faşist komünist rejimi bir defa daha içyüzünü açıkça göstermiştir. Moskova göstermiştir ki, milletlere kendi geleceğini tayin etme hakkını vermeyecektir. Azerbaycan'daki olaylar yine göstermiştir ki, bütün komünist rejimler gibi Kremlin de büyük emperyalizmi hayata geçirmiştir. Bakü, birlik, **bağımsızlık** ve serbestlik uğruna Sovyet emperyalizminin işgaline uğramıştır.*

*Azerbaycan'daki **bağımsızlık**, serbestlik uğruna verilen mücadele, her türlü zorluğa karşı, Rus emperyalizmine ve onun beraberinde olan kuvvetlerine karşı yürümektedir. Bakü'ye gelen Rus askerleri, işgalci hedeflerini gerçekleştirmişlerdir. Azerbaycan halkı, 70 yıldan beri Rus komünist faşizmine karşı birleşmiştir. Rus faşizminin ne olduğu artık iyice anlaşılmalıdır. Bunlar, bütün Türk âlemine, İslam âlemine karşı neler beslediklerini ortaya koymuştur. Bakü hadiseleri, Rus kırmızı emperyalizminin kendi çevresinde Doğu'ya ebedi hakim olmayı hayata geçirmeye ve bu yolla Azerbaycan'da bir komünist rejim kurmak istemiştir. Azerbaycan her zaman Rus faşizmine karşı gelmiş ve mücadelesini yürütmüştür.*

Gorbaçov'un yürüttüğü Perestroyka ve Glasnost politikasına uygun ilkelerin şimdi tamamen tersi olmaktadır. Gorbaçov, Avrupa'ya ve Amerika'ya karşı kendisinin demokratik gösterip, Rus emperyalizmini yeniden hayata geçirmek amacındadır...”¹⁷

Haydar Aliyev de suskunluğunu bozdu: “Sağduyu yitirildi”

Yine işgalin beşinci gününde, **Haydar Aliyev** de suskunluğunu bozarak konuştuğu *Milliyet* gazetesine yansıdı. Gazetenin Moskova muhabiri **Cenk Başlamış** şu haberi geçti:

“Sovyet Komünist Partisi Politbüro eski üyesi ve Azerbaycan'ın eski lideri **Haydar Aliyev** de, iki yıl süren bir suskunluk döneminden sonra ilk defa konuştu. ...

¹⁷ “Azerbaycan Halk Cephesi'nin dünya ülkelerine mesajı”, **Türkiye** gazetesi, 23.1.1990.

Görevden ayrılmasından sonra Moskova'ya yerleştiğini belirten **Aliyev** buna karşın Azerbaycan'daki gelişmeleri yakından izlemeye çalıştığını, son olaylardan dolayı büyük üzüntüye kapıldığını belirtti...

Aliyev, Moskova'nın Azerbaycan'a asker göndererek yanlış bir siyasi karar verdiğini belirterek, *"Oysa sorun, sağduyuyla görüşmelerle çözülebilirdi"* dedi.

Aliyev, sorumluluğun diğer yarısının ise geçtiğimiz günlerde görevden alınan Azerbaycan Komünist Partisi lideri **Abdül Vezirov**'a ait olduğu görüşünde:

"Vezirov sürekli yanlış yaptı, o nedenle de halk tarafından hiç sevilmedi. Son bir yıldır halk istifa etmesi için büyük baskı yapıyordu. Sonunda da görevden aldılar. Olayların bu boyuta ulaşmasında Vezirov'un da payı büyük".

Haydar Aliyev, Azerbaycan sorununun temelinde din yattığı yolundaki değerlendirmelere katılmadığını belirterek, *"Azerbaycan'da çok uzun süre görev yaptım. Sorunun kaynağının din olmadığını biliyorum. Hele Sünni-Şii anlaşmazlığından söz etmek çok yanlış"* dedi.

Azerbaycan'ın eski lideri, çatışmaların kaynağını oluşturan Karabağ'ın Azerilere ait olduğunu ve öyle kalması gerektiğini söyledi.

Aliyev, bundan iki yıl önce sorunun çözümlenme olasılığının belirdiğini, ancak bu şansın değerlendirilmemesi sonucu olayların bugünkü boyuta ulaştığını bildirdi.

Aliyev, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği'nden ayrılarak Türkiye'ye katılma kararı almasıyla ilgili haberleri duyduğunu, ancak ayrıntılı bilgisi olmadığını söyledi.¹⁸

Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın TBMM'de konuşması (23 Ocak 1990)

"Sayın Başkan,

Değerli Milletvekilleri,

Yıllardır süregelen bir etnik gerginliğin, Azeri-Ermeni ihtilafının fevkalade talihsiz bir uzantısı olarak son günlerde Azerbaycan halkı ile Sovyetler Birliği yönetimini karşı karşıya getiren elim olayların milletimizde yarattığı haklı hassasiyetin dile getirildiği bu oturumda, Hükümetimizin gelişen olaylara yaklaşımı konusunda yüce Meclise bilgi arz etmek amacıyla söz almış bulunuyorum. Hepinizi saygıyla selamlarım.

Bölgede olağanüstü hal ilanına yol açan gerginliklere, bu gerginlikleri izleyen kanlı olaylara hangi gayri meşru emellerin neden olduğu sır değildir. Gelişmelerin

¹⁸ "Sağduyu yitirildi" (Cenk Başlamış'ın haberi), **Milliyet**, 23.1.1990.

kaynağında Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine yönelik gayri meşru toprak talepleri ve bunları sağlamaya yönelik baskı ve tahrikler ile şiddet hareketleri olduğunu gerçeklerle müşkülü bulunmayan herkes çok iyi bilmektedir.

Bu itibarla, Batı'daki bazı çevrelerin ve bunların etkisindeki kitle iletişim araçlarının, gelişmeleri bağnaz bir tarafsızlıkla, kaba bir propaganda anlayışıyla yansıtması vakası üzerinde fazla durmayacağım. Çünkü onların tutumlarıyla ortaya koydukları, gerçeklerle, insanlıkla, uygarlıkla aralarındaki mesafedir ve bu tutumlarıyla Azerilere de, Ermenilere de, Sovyetler Birliğine de kötülük etmişlerdir.

Sayın Başkan,

Sayın Milletvekilleri,

Bugün hem kardeş addettiğimiz Azeri halkının acılarının, hem de ilişkilerimize her zaman çok önem verdiğimiz komşumuz Sovyetler Birliği'nin bu olaylarla irtibatlı olarak aldığı yaranın üzüntüsünü yaşamaktayız.

Türkiye'nin gelişmeler karşısındaki resmi tutumu bellidir ve zamanında açıklıkla ortaya konulmuştur. Gelişmeleri, ilke itibarile Sovyetler Birliği'nin işleri çerçevesinde mütalaa etmekteyiz. Ama, hemen ilave etmeliyim ki, bu tutumumuzun, iyi ilişkiler içinde olmaya önem verdiğimiz Sovyetler Birliği'nin sınırlarımızın hemen ötesindeki bir bölgesinde, yakın kültürel bağlarımız olan Azeri halkını etkileyen müessif gelişmelere karşı, Türk-Sovyet ilişkilerinin her alanda daha da geliştirilebilmesine vaat edici bir zemin hazırlayan yenilenme ve demokratikleşme sürecini olumsuz şekilde etkileyebilecek gelişmelere karşı ilgisiz kalacağımız anlamına gelmediği, bu şekilde anlaşılması gerektiği aşikardır.

Nitekim bu tutumumuz dış politika uygulamamızdaki ifadesini ilgisizlik veya kayıtsızlık şeklinde değil, olayların niteliği ve boyutlarıyla orantılı meşru ilgi ve hassasiyetimizin, hiçbir yanlış anlamaya yer bırakmayacak bir açıklıkla, iyi niyetli telkinlerde bulunmak suretile ortaya konulması şeklinde bulmuştur.

Bu yaklaşımı, Azeri halkıyla olan tabii bağlarımızın olduğu kadar, dost Sovyetler Birliğinin yaşadığı değişim sürecinin istikrar içinde devamına atfettiğimiz önemin ve, hepsinden önce, Türk-Sovyet ilişkilerine atfettiğimiz önemin, en azından ahlaki bir gereği addettik ve addetmekteyiz. Öyle inanıyorum ki, vahameti kadar hassas yönlerinin de idraki içinde bulunduğumuz son gelişmeler karşısında sessiz ve gayretsiz kalmamız, bizim gibi Sovyetler Birliğinin de bugün "mükemmel" olarak nitelediği, karşılıklı

anlayış ve güvene dayalı ilişkilerimizin sağlığı hususunda hala kuşkularımız olduğundan başka türlü yorumlanamazdı. Gelişmeler karşısında görüş ve telkinlerimizi uygun yollarla ortaya koymaktan imtina etmemiz, bundan kaçınmamız ilişkilerimizin son yıllarda kazandığı yeni ve olumlu hüviyete rağmen, birbirimize en yardımcı olabileceğimiz bir dönemde, hala eski yılların soğuk kalıplarıyla düşündüğümüz ve davrandığımızdan başka türlü yorumlanamazdı. Böyle bir yaklaşımın, uluslararası ilişkilere hakim olan yeni olumlu iklim çerçevesinde bizim samimiyet, açıklık ve dostluk anlayışımızla bağdaştırılması mümkün olmazdı.

Hükümetimizin olaylara bakışı ve aldığı tutum işte bu yapıcı ve sorumlu anlayışla oluşturulmuştur. Tutumumuz, hiçbir art niyeti olmayanların samimiyeti ve yürek ferahlığıyla daha ilk günden ortaya konulmuştur.

Sayın Başkan,

Değerli Milletvekilleri,

Bugün varılan noktada endişe ve üzüntümüzü arttıran husus, Azerbaycan'dan ulaşan bilgilerin, Sovyet güvenlik kuvvetlerinin tutumu nedeniyle gelişmelerin kitlesel bir insan hakları sorunu haline dönüşmekte olduğuna işaret ediyor olmasıdır. Resmi olmayan Sovyet kaynaklarınca da maalesef doğrulanan bu husus, meselenin en fazla Sovyetler Birliğini rahatsız edebilecek, Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan halkını kaybetmesine yol açabilecek tehlikeli bir boyut kazandığını düşünmektedir.

Sovyetler Birliğini yaşamının her boyutunda çağdaş normlara uygun bir anlayışla yenilemeye çalıştığına inandığımız Gorbacov yönetiminin gelişmelerin bu maceraya sürüklenmesinin sakıncalarının idraki içinde olduğundan, işin başından beri olayların bu şekilde gelişmesini hiç arzu etmemiş olduğundan kuşku duymak istemeyiz.

Hatırlanacağı üzere, 19 Ocak günü Sovyetler Birliği Büyükelçisini kabulümü müteakip yaptığım açıklamada, Azeri halkına, karşı karşıya bulunabilecekleri tahrik ve tuzaklara karşı uyanık bulunmaları telkininde bulunmuştum. Olayların kazandığı boyutlar ışığında bugün de Sovyet kuvvetlerinin istikrarı sağlamak için kendilerine verilen görevi yerine getirirken Sovyetler Birliği bünyesindeki bir halk tarafından “yabancı bir güç” gibi algılanmalarına izin verebilecek uygulamalara başvurmalarının doğurabileceği sorunlar hususundaki kaygılarımızı Sovyetler Birliği ile paylaşmayı bu komşu ülkenin istikrar ve esenliğine de dostluğumuza da verdiğimiz önemin tabii bir gereği addediyoruz.

Sayın Başkan,

Değerli Milletvekilleri,

Son iki gündür olaylarla ilgili olarak ulaşan bilgiler ister istemez gelişmelerin duygusal bir açıdan izlenmesi eğilimini güçlendirmektedir. Bireysel açıdan hepimiz için geçerli olan bu durum insan oluşumuzun tabii bir sonucudur.

Ancak gelişmelerin önümüze koyduğu sınav, niteliği itibarile duygularla değil serinkanlılık ve ileri görüşlülükle aşılabilecek bir sınavdır. Bu çerçevede Türk-Sovyet ilişkilerine karşı kurulmuş olabilecek tuzaklara karşı dikkatli olmayı, biz hükümet olarak sorumluluğumuzun gereği addediyoruz. Aynı saptamayı kendi yönlerinden yapabilmenin, gelişmelere taraf olanlar açısından daha da acil ve önemli bir görev olduğu kanaatini taşıdığımızı da burada ilave etmek istiyorum.

Böyle düşündüğümüz içindir ki, Azerbaycan'daki gergin ortamın her şeye rağmen daha derin izler bırakmadan ve ihtilatlarla yol açmadan biran önce aşılabilmesi, olayların devlet otoritesine olduğu kadar insan haklarına da saygılı, uygar ve akılcı bir yaklaşımla yatıştırılabilmesi, bölgede mevcut sorunlara soğukkanlılık, sağduyu ve gerçekçilikle çözüm aranabilmesi için gerekli sükünet ortamının yaratılabilmesi bakımından, herkesin itidal ve kendi konumunun gerektirdiği ölçü ve şekilde sorumlulukla davranmasından, bu çerçevede, Sayın Gorbaçov'un Sovyetler Birliğinde hayata geçirmeye çalıştığı demokratik değerlere uygun bir diyalog anlayışının rehber edinilmesinden, son tahlilde, kardeş Azeri halkı ve genel olarak Sovyetler Birliği kadar, Türk-Sovyet ilişkilerinin de kazançlı çıkacağına inanmaktayız.

Esasen böyle düşündüğümü, buna inandığımız içindir ki, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilerimiz ve Azeri halkıyla özel bağlarımız çerçevesinde, herhangi bir katkımız olabilirse bunu memnuniyetle yapacağımızı Sovyet Hükümetine zamanında bildirmiş bulunuyoruz. Takdir tabii kendilerine aittir.

Bizim yürekten dileğimiz, yaşanan acıların da, yüksek olduğunu bildiğimiz duyarlılıkların da, sesimizin, çağrılarımızın, tutumumuzun duyulup, anlaşılmasına engel olmamasıdır.

Türkiye Meclisinde gözyaşları (23.1.1990)

Azerbaycan'daki gelişmeler 23 Ocak günü TBMM'de gündem dışı yapılan konuşmalarla kınandı. Kızılordunun biran önce Azerbaycan'dan çıkması istendi. Dışişleri bakanı Mesut Yılmaz, “gelişmelerin önümüze koyduğu sınav, duygularla değil, serinkanlılıkla aşılması gereken sınavdır” dedi.

Gelişmeler Başbakan **Yıldırım Akbulut**, Dışişleri Bakanı **Mesut Yılmaz** ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral **Necip Torumtay**'ın bir araya geldiği zirvede ele alındı.

ANAP Kars milletvekili **Sabri Aras**, Batı basınında Ermenilerin haklı gösterildiği yayınlara dikkati çekerek başladığı konuşmasında “*bu katliamı kimlerin planladığını ortaya koymaktadır. Zulmeden Ermeniler haklı gösteriliyor*” dedi. Konuşmasını zaman zaman ağlayarak yapan Aras, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin içişlerine karışmaya niyeti olmadığını, ancak haklı olanın yanında yer aldığını ifade etti. Aras, Azerbaycan olaylarının Gorbaçov'un alnındaki lekeyi büyüteceğini bildirdi.

DYP Antalya milletvekili **İbrahim Demir** de Sovyetler Birliği'nin artık hasta adam olduğunu, olaylara karşı tavrının yanlış olduğunu söyledi.

Demir şöyle konuştu: “Türkiye bu konuda kararsız, çekingen ve belirsiz bir tutum izlemektedir. Türkiye tarihin çok tehlikeli bir döneminde ciddi imtihanla karşı karşıyadır.”

Kars bağımsız milletvekili **Mahmut Alınak**, Sovyetler Birliğinin tavrını onaylamanın mümkün olmadığını belirtti. Kızılordunun Azerbaycan'ı derhal terk etmesini ve baskılara son verilmesini istedi.

Akbulut'tan çağrı. Başbakan **Yıldırım Akbulut**, dün ANAP TBMM grubu toplantısında yaptığı konuşmada Azerbaycan ile ilgili üzüntü ve endişelerini dile getirdi. Akbulut şöyle konuştu: “*Azerbaycan'da yaşayanlar vatandaşlarımızın yakınlarıdır ve bizimle hissi ve kültürel bağları vardır. Elbette bu açıdan ilgileniyor ve sorunun kansız ve barışçıl biçimde halledilmesini istiyoruz. Bu yolda politikamızı üretiyor ve olayları dikkatle takip ediyoruz. Tüm ülkelerin Azerbaycan'daki katliama son verilmesi hususunda katkılarının olması lazım geldiği inancını taşıyorum*”.

Üçlü zirve – Başbakan **Yıldırım Akbulut**, Dışişleri bakanı mesut **Yılmaz** ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral **Necip Torumtay** dün Başbakanlık eski binasında bir araya gelerek bir saat 15 dakika Azerbaycan'daki son gelişmeleri değerlendirdiler.

Zirvede Yılmaz, Azerbaycan ve Nahçıvan'daki gelişmelerle ilgili hukuki ve tarihi değerlendirmeler yaptı. Orgeneral Torumtay da Sovyetler Birliğinin sınırda aldığı güvenlik önlemleri ile ilgili bilgi verdi.¹⁹

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Meclisinin kararı

KKTC Cumhuriyet Meclisinin, Azerbaycan'daki olaylarla ilgili olarak 23 Ocak 1990 günü aldığı 285 sayılı kararın metni aşağıdadır.. Söz konusu karar tasarısı, iktidardaki UBP tarafından Meclise sunulmuş ve UBP ile TKP'nin olumlu oylarıyla kabul edilmiştir.

Karar No. 285

23 Ocak 1990

“Son günlerde Azerbaycan’da cereyan eden olayları büyük üzüntü ve endişe ile izlemekte olan:

-Bu olayların Ermeniler tarafından başlatıldığı gerçeğini gözönünde bulunduran:

-Ermeni yanlısı bir tutum izleyen Batı dünyasının bu müessif olayları bir Müslüman-Hıristiyan çatışması olarak sunmaya çalışmasını esefle karşılayan:

-Ermenilerin SSCB’de “perestroyka” ve “glasnost” politikalarının yaratmış olduğu ortamı istismar etmelerini gözlemleyen:

-Bu olayların SSCB’nin bir iç işi olduğunu kabul eden, fakat olayın insani boyutlarının hiçbir uygar toplumu kayıtsız bırakmayacağı gerçeğini de gözönünde bulunduran:

-Kıbrıs Türk halkı ile Azeri Türkleri arasında bulunan inkar edilmez din, dil, kültür ve kardeşlik bağlarını vurgulayan:

Cumhuriyet Meclisi aşağıdaki kararı alır:

1-Sovyetler Birliğini biran önce sorunların barışçıl yollarla ve Azeri halkının haklı taleplerini nazarı dikkate alan çözümleri aramaya davet eder.

2-Kardeş Azeri halkının bu olaylarda vermiş olduğu kayıplar karşısındaki derin üzüntü duygularını beyan eder ve kardeş Azeri halkı ve yöneticilerine taziyetlerini ifade eder.

3-Kardeş Azeri halkına destek beyan eder ve her türlü insani yardım yapmaya hazır olduğunu vurgular.”

¹⁹ “Meclis'te göz yaşları”, **Milliyet**, 24. 1.1990.

Güneş (23.1. 1990): “**Türkiye arabulucu olmalı.** Ecevit, Hükümeti Azerbaycan ve Nahçıvan konusunda sessiz kalmakla suçladı. “Türkiye arabulucu olmalı.” DSP Genel Başkanı **Bülent Ecevit**, Türkiye’nin Moskova ile Azerbaycan arasında arabuluculuğa talip olmasını, Ermenistan ve Nahçıvan’la arasındaki sınır boyunca derhal caydırıcı önlem almasını istedi. Ecevit, yaptığı yazılı açıklamada, Sovyetler Birliği yönetiminin Azerbaycan’da siyasal çözüm bekleyen sorunları silahla çözmeğe kalkışmakla, çok sakıncalı bir yol izlemeye başladığını belirterek, Azerbaycan sorununun gerçekleri konusunda dünya kamuoyunu aydınlatma görevinin ise Türkiye’ye düştüğünü bildirdi. **Ecevit**, Azerbaycan’ın sömürge muamelesi gördüğüne, hakkı olan kalkınma olanaklarından yoksun kaldığına dikkat çekti. Açıklık ve yeniden yapılanma politikalarının Azerbaycan halkına bu durumdan kurtulma umudu verecekken Azeri Türklerinin bu kez Ermenistan Cumhuriyeti’nin dış destekli tehditleri ve baskıları ile karşı karşıya kaldığını vurguladı.

Hürriyet (23.1.1990): **Kızılordunun vahşeti.** Sovyet askerlerinin öldürdüğü yüzlerce Azerinin cenazesi dün Bakü’de 1 milyon kişinin katıldığı törenle toprağa verildi. “**Azerbaycan’dan ultimat.** Kızılordunun Bakü’den çekilmesi için Sovyet yönetimine iki gün süre tanıyan Azerbaycan Parlamentosu, Bakü’deki olağanüstü hal uygulamasını da geçersiz ilan ettiğini açıkladı...

Milliyet (23.1.1990): **Azerilerden ultimat.** Azerbaycan Parlamentosu, Kremlin’i uyarak, Bakü’de olağanüstü durumun kaldırılmaması ve Sovyet ordusunun geri çekilmemesi halinde Azerbaycan’ın **bağımsızlığını** ilân edeceğini açıkladı. Azerbaycan’a giren Kızılordu birlikleri ile halk arasındaki çatışmalar şiddetle sürerken, olaylarda ölenler için başkent Bakü’de bir milyon kişinin katıldığı muhteşem bir cenaze töreni düzenlendi. Törende konuşan ünlü sanatçı **Zeynep Hanlarova** “Gorbaçov’a ölüm” dedi. Moskova radyosu çatışmalarda 83 kişinin öldüğünü açıkladı...**Vahapzade Anlatıyor:** Azeri şairi **Bahtiyar Vahapzade** dün (22 Ocak) bölgedeki son gelişmeleri değerlendirirken, “*Ermeni milisler Kızılordu birlikleri ile şehre giriyor Bizimkileri tarıyorlar. Çarpışmalar sürüyor. Savunmasız çoluk, çocuğa ateş açıyorlar*” dedi. Mil-Ha muhabirlerinin Erzurum’dan telefonla kurdukları bağlantıda Vahapzade özetle şunları söyledi: “*Her gün 100’den fazla uçak iniyor... Nakliye uçakları, asker, tank, top, roket getiriyorlar. Uçaklar cephane yüklü. Halk Cephesi Milli Kuvvetleri yer yer çatışıyor. Ama onların da elinde bir şey yok. Hafif silahlarla bu iş olmuyor*”. Bakü’da

oturan Azeri yazar **Mehmet Aslanbey** de şöyle konuştu: “*Yolda giderken elini kulağına götüreni vuruyorlar. Pencereden bakını vuruyorlar... Ölü çok... Kesin sayıyı kimse bilmiyor. Sadece birkaç saatte 600 şehit tespit ettik. Kirov Parkı'nın yeni adı “Kardeşler Mezarlığı” oldu. 1000 kabir kazıldı burada. Tankların çarptığı dallardan güller düşüyor. Bu gülleri saklıyoruz. Mezarlıkta şehitlerin toprağını süsleyeceğiz. Bir yerde iki kişi ölse kıyamet kopar. Burada Türk'ün kanı oluk oluk akıyor, kimse ses çıkarmıyor. Azeriler hâlâ gösteriler düzenliyor. Üstlerine gelen tanklara göğüs geriyorlar” (Milliyet, 23.1.1990).*

Türkiye (23.1.1990): Şehitler toprağa verildi. Kızılordu'ya rağmen cenaze törenine 1 milyon Azeri katıldı. Azerbaycan Halk Cephesi cenazelerin Hazar Denizi'ne dökülmesini engelledi. Halk Cephesi Teşkilâtı, Sovyet askerlerinin sakladığı cenazelerin Hazar Denizi'ne dökülmesini engellemek için olağanüstü tedbirler aldı....

Görüşler ve Yorumlar

Sami Kohen: “Daha yeni başlıyor”:

“Kızılordu, bir kente girip, halkın üzerine ateş açacak, aralarında kadınların ve çocukların da bulunduğu birçok insanın ölümüne neden olacak, bütün kilit noktaları işgal edecek... Ve ‘**hür dünya**’, buna sesini çıkarmayacak veya ‘**bu, onun iç işidir**’ demekle yetinecek. Böyle bir durum 2-3 yıl önce olur muydu hiç? Batılı hükümetler, Sovyet ‘**emperyalizmini**’ ve ‘**vahşetini**’ en sert ifadelerle kınar, Batı televizyonları ve gazeteleri, Kremlin'i ve Kızılordu'yu yerden yere vururdu... Şimdi bütün bu hükümetler ve yayın organları, Kızılordu'nun Azerbaycan üzerinden bir silindir gibi geçmesine seyirci kalıyorlar beyanıyla onaylayıcı ifadeler kullanıyorlar...

Bu müdahale, başta ‘**Halkın Cephesi**’ gibi muhalefet grubunun başlattığı bir eylemi, şimdi bir ‘**halk hareketi**’ne dönüştürmüştür. Hem de “**Rus**”a karşı bir halk hareketi. Hatta ‘**işgal**’ den kurtulmak, diğer bir deyişle SSCB'den ayrılmak amacı etrafında odaklaşan bir halk hareketi...Ve nihayet, Sovyetler Birliği'nin öteki bazı cumhuriyetlerinde de destek görecektir ve onlara da sirayet edebilecek bir halk hareketi...Azerbaycan'daki olaylar daha yeni başlıyor..”²⁰.

Metin Toker: “Bunu biz zaten biliyoruz, Sevgili Çernişev Yoldaş!”:

²⁰ Sami Kohen, “Daha yeni başlıyor”, **Milliyet**, 23.1.1990.

“..Haberî dün, radyonun – TRT radyolarının – öğle haber bülteninde dinledim. Büyükelçi Çernişev bildirmiş ki Azerbaycan olaylarının sorumlusu ve yaratıcısı – isterseniz eski deyimle müsebbibi – Ermenilerdir... Çok teşekkür ederiz, Sayın Çernişev! Ancak biz Türklere yeni bir şey öğretmiyorsunuz. Bunu biz size daha önce söyledik... Bizde ‘geç olsun da güç olmasın’ derler, mademki bu gerçek bir Sovyetler Birliği Büyükelçisinin ağzından ifade edilir hale gelmiştir, bunun siz, Ankara Büyükelçinizden ziyade Washington’daki, Paris’teki, Londra’daki büyükelçiliklerinizin o ülkeler kamuoyuna duyurmasında çok daha fazla yarar vardır...”²¹.

Ergun Göze. “Glasnost delinmiş, Perestroyka ölmüştür..”:

“Can Azerbaycanlılar direniyorlar.. Kızılordu’ya, Kızılordu’nun silahlarına rağmen direniyorlar...Şehitleriyle direniyorlar, gazileriyle direniyorlar..ABD’nin ikiyüzlülüğüne rağmen direniyorlar, Ermeni-Rus ittifakına rağmen direniyorlar...İnsanlık savaşı veriyorlar. İnsanlık mefhumunu da istismar eden Batı’nın riyasına karşı da direniyorlar.. Kan kardeşleri, can kardeşleri, din kardeşleri Türkiye’nin çaresizliğine rağmen direniyorlar....Gorbi.. *Litvanya’da yüz suyu döktü, Azerbaycan’da masum kanı...* Ama bu vahşet, bu şiddet, bu hiddet glasnostun nasıl bir efsane olduğunu da bir anda ortaya koymuştur... Bir şeyi daha ortaya koymuştur: *Dünyada Kremlin’in suyunun ısındığını...* Aslında bu cenaze merasimleri o şehitlerin değil, asıl kendilerinin gömülmesidir...Bak işte, Moskova’daki Azeriler de seni protesto ediyorlar...Hadi bakalım..”²².

M. Necati Özfatura: “Nihai zafer Azerbaycanlıların olacaktır”

“Üzgünüz ama paniğe kapılmış değiliz. Ruslar ve Ermeniler Kafkasya bataklığına saplanarak hüsrana uğrayacaklardır. Nihai zafer Azerbaycanlıların olacaktır. Yeter ki, azim ve sabırla direnişlerine devam etsinler... Azerbaycanlı Türkler, Türk dünyasında milli hisleri en yüksek olanlardır. Son katliamdan önce “*Tek bir yumruk*” ve “*Tek bir kalb*” olarak çok güzel bir imtihan verdiler.... Azerbaycan’daki katliam, Sovyetler Birliği’nin iç meselesi değildir. Türkiye’nin meselesidir... Azerbaycanlı Türklere silah ve mühimmat yardımı muhakkak yapılmalıdır... Azerbaycanlı Müslüman Türk

²¹ Metin Toker, “Bunu biz zaten biliyoruz Sevgili Çernişev yoldaş!”, **Milliyet**, 23.1.1990.

²² Ergun Göze, “Glasnost delinmiş, Perestroyka ölmüştür..”, **Türkiye gazetesi**, 23 Ocak 1990.

kardeşlerimiz ise asla yılmamalıdır...Zafer, davasına inanarak, azimle direnenlerindir...”²³

Ömer Öztürkmen: “Artık Hak Var” İç İşleri” Yok” :

“İç işleriymiş... Oysa içi dışı kalmadı bu dünyanın... Neden Sovyetler’in iç işleri oluyormuş bu, söyler misiniz? Sovyetlerin değil, artık insanlığın iç işleridir bunlar... Dün **Walesa**’nın haykırışı nasıl Polonya’nın işi olmaktan çıkıp benim işim olmuşsa, bugün Azerbaycan’da **bağımsızlık savaşı** veren soydaşlarımın işi de dünyanın işi olacak. İster istemez olacak, bunu kimse engelleyemeyecek...”²⁴.

24 Ocak 1990 Çarşamba: İşgalin altıncı günü:

Haberler ve Belgeler

Günaydın (24.1.1990): Cumhurbaşkanı **Turgut Özal**, Sovyetler Birliğinin Birleşmiş Milletlerdeki Daimi Temsilcisi **Belonogov**’dan Sovyet yönetiminin Azerbaycan’daki olayların üzerine yumuşak gitmesini istedi.

Güneş (24.1.1990): Türkiye, NATO’lu müttefiklerin Azerbaycan’daki son gelişmeler konusunda hassas davranması, Ermeni görüşlerine ağırlık veren tek taraflı enformasyonlardan sakınması ve Sovyet cumhuriyetlerindeki milliyetçi akımlara yaklaşımda çifte standart uygulamaması için ittifak nezdinde çağrışumlu hatırlatma yaptı.

Hürriyet (24.1.1990): **Ankara’da Azeriler için kritik toplantı**. Başbakan **Yıldırım Akbulut**, Genelkurmay Başkanı Orgeneral **Necip Torumtay** ve Dışişleri Bakanı **Mesut Yılmaz** dün ani bir toplantı yaparak, Azerbaycan’daki gelişmeleri değerlendirdiler. Toplantıda Türkiye’nin Nahçıvan ve Ermenistan ile olan sınırındaki güvenlik önlemleri ele alındı. Böylece Bakü’deki olayların başladığı günden bu yana Ankara’da ilk kez üst düzey bir asker-sivil zirvesi yapıldı.

Liderlerden tepki. Demirel: “Gorbaçov elini kana buladı”. DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Sovyetler Birliğinin Litvanya’ya gayet yumuşak davranmasına karşın, Azerbaycan’a topla tüfekle girmesini kınadı.

ANAP’ın görüşü: “Fazla birşey yapamayız”. Sovyetler Birliğinin Azerbaycan Cumhuriyetinde meydana gelen olaylar Başbakan **Yıldırım Akbulut** başkanlığında toplanan ANAP Başkanlık Divanında görüşüldü. Dışişleri Bakanlığından bir yetkilinin

²³ M. Necati Özfatıra, “Nihai zafer Azerbaycanlıların olacaktır”, **Türkiye** gazetesi, 23.1.1990.

²⁴ Ömer Öztürkmen, “Artık Hak Var” İç İşleri” Yok”, **Türkiye** gazetesi, 23.1.1990.

de konuyla ilgili olarak bilgi verdiği toplantıda, Türkiye'nin Azerbaycan konusunda yapabileceklerinin son derece sınırlı olduğu belirtildi...

Hükümette dış Türkler çıkmazı. Hükümette Bulgaristan, Kerkük ve Batı Trakya Türklerine yönelik saldırılarla başlayan, Azerbaycan'daki son gelişmelerle doruk noktasına çıkan bir dış Türkler bunalımı yaşanıyor. Batı dünyası Doğu Avrupa'dan Orta Asya'ya kadar yayılmış Türklerin istikrarsızlık bunalımı içinde olduğunu ilan ederken, Hükümet gelişmeler karşısında dengeli ve tutarlı bir politika izlemekte zorlanıyor. Söz konusu bunalımın önümüzdeki günlerde Nahçıvan konusuyla daha da belirginleşeceği bildirildi. Türkiye'nin Sovyetler Birliğindeki Türklere yönelik gelişmelerden açık bir biçimde etkilenmesinin kaçınılmaz olduğu da belirtildi.

Milliyet (24.1.1990): En kritik gün. Azerbaycan Halk Cephesi "Kızılordu en kısa sürede çekilsin.." Azerbaycan'ın Kızılordu'nun çekilmesi için Moskova'ya verdiği ultimatodan sonra eller tetikte. Sovyet askerlerinin aileleri Azerbaycan'dan tahliye edilmeye başlandı. Azerbaycan Yüksek Sovyeti'nin, Bakü'de olağanüstü durumun derhal kaldırılmasını isteyen kararından sonra, Azerbaycan Komünist Partisi, Moskova'dan bağımsızlık konusunu görüşüyor.

Nahçıvan'dan iki konuk. Nahçıvanlılar manevi destek arıyorlar. Bağımsızlığını ilân eden Nahçıvan özerk bölgesinden 2 milletvekilinin temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye gelmek için Ankara'ya başvurdukları bildirildi. Milletvekilleri Tahran'daki görüşmelerden sonra gelecek. Ancak Dışişleri, "Bize ulaşan resmi bir başvuru yok" diyor.

"Toprağımız için çarpışıyoruz" Azeriler dünyaya seslerini ancak telefonla duyurabiliyorlar. Bakü ile dün öğle saatlerinde kurduğumuz telefon temasında **Azize Caferzade** adındaki bir Azeri bayan, sokağa çıkamadıklarını, okulların ve devlet dairelerinin kapalı olduğunu söyledi.

Ölü ve yaralı sayısını tam olarak bilemediklerini, çünkü ölenlerden bir bölümünün köylerde toprağa verildiğini, sadece Bakü'de önceki gün 48 kişinin defnedildiğini anlatan Caferzade, telefonda konuştuğu sırada evinin önündeki sokakta tankların bulunduğunu kaydetti. Yiyecek ve içecek sıkıntısı çekmediklerini, sadece kan ve ilaca ihtiyaçları olduğunu belirten **Caferzade**, Sovyet ordusunun Çarlık dönemindeki gibi Azerileri katletmeye çalıştığını söyleyerek, "*Şimdi bizim özgürlüğümüzü boğuyorlar. Bütün dünyaya sesimizi duyurun, anaların sesini duyurun, evlâtlarımızı mahvediyorlar*"

dedi. **Caferzade**, ağlamaklı bir ifade ile... “..*Sokaklar tümüyle askerlerin elindedir. Dışarı çıkamıyoruz. Silahımız yoktur. Boş elle dışarı çıkan çocuklarımızı da vuruyorlar. Dünya ile hiçbir alakamız yok. Televizyonumuz patladı. Bazen Türkiye radyosunu dinliyoruz. Size ümit ediyoruz. Dünyaya bildiriniz ki, biz toprağımız için çarpışıyoruz*” diye konuştu²⁵.

Türkiye gazetesi (24.1.1990): **Azerbaycan için İstanbul’da toplantı**. Diyanet Vakfı’nın Cağaloğlu’ndaki binasında bugün saat 10.00’da başlayacak olan toplantıda Prof. Dr. **Nevzat Yalçıntaş**, **Nihat Çetinkaya** ve **Cezmi Bayram** da birer konuşma yapacaklar. Aralarında Aydınlar Ocağı, Azerbaycanlılar Derneği, Türk Ocağı’nın da bulunduğu çok sayıda kültürel kuruluşun katılacağı bugünkü toplantıya büyük ilgi gösterilmesi bekleniyor. Konu hakkında bilgi veren Aydınlar Ocağı Genel Sekreteri Prof. Dr. **Mustafa Erkal**, Azerbaycan’da masum Türkler katledilirken, bütün dünyanın seyirci kaldığını, bu hususta Ermeni, Rus ve Batı’nın ortak hareket ettiğini vurguladı. Azerbaycan konulu bu toplantıya, Türk-İslam davasına inanan her vatandaşımızın davetli olduğunu söyledi.

Görüşler ve Yorumlar

Sami Kohen: “*Tanklarla olmaz...*”: “Azerbaycan Parlamentosu’nun Moskova’ya “ultimatom” unun kesin bir süre belirleyip belirlemediği pek açık değil; ama belli ki, Sovyet kuvvetleri en kısa zamanda bölgeyi terk etmez ve olağanüstü hal kaldırılmazsa, SSCB’den ayrılma ve **bağımsızlık** ilân etme yönünde bir karar almakta tereddüt etmeyecektir... **Azeriler şimdi SSCB’den kopma ve bağımsızlık ilân etme fikrine iyice ısınmıştır**. Bugün Sovyet ordusunun sükuneti sağladıktan sonra bölgeyi terk etmeye razı olması dahi, herhalde Azeri halkında yerleşmeye başlayan bu fikri ve duyguyu ortadan kaldırmaya yetmeyecektir...”²⁶

Coşkun Kırca: **Dengeler**: “Şu sıralarda yalnız Türkiye ve Azerbaycan için değil, bütün Türklük ve belki de dünya için hayati önemde olaylar yaşanıyor. Türkiye’nin ve bütün Türklerin şu anda üzerinde en çok durmaları gereken kavram, denge kavramıdır... **SSCB’nin iç işlerine karışmamak şart!** Şu anda Bakü’de, 1966’nın Budapeşte’si ve 1989’un Tiananmen’i yaşanıyor. Bunun idraki içinde olalım ve önce ne yapmamamız gerektiğini iyice hesaplayalım...Türkiye, bir bağımsız devlet sıfatıyla muhatabı

²⁵ “Toprağımız için çarpışıyoruz”, **Milliyet**, 24.1.1990

²⁶ Sami Kohen, “Tanklarla olmaz...”, **Milliyet**, 24.1.1990

bulunduğu SSCB içinde bir federe cumhuriyet olarak yer alan Azerbaycan ve Azerbaycan'a bağlı bir özerk cumhuriyet olan Nahçıvan ile Kremlin arasında arabuluculuk yapma teklifinde bulunup, SSCB'nin içişlerine karışamaz, karışmamalıdır...

Helsinki ve tanıtma. Buna karşılık Türkiye, Helsinki Nihai Senedi'ni ve takip anlaşmalarını ileri sürerek, SSCB'den, Azerbaycan'da insanlığın gerekleriyle bağdaşmayan şiddet hareketlerinden kaçınmasını istemek hakkına sahiptir...

Gorbaçov'un hesabı. Fakat en önemlisi, Bakü'de olup bitenlere ve bunların olası etkilerine doğru teşhis koymaktır. Acaba **Gorbaçov**, Azerbaycan'da neden şiddet yolunu seçmiştir? Bu konuda Baltık ülkeleri ile Azerbaycan arasında paralellik çizmek hatalı olur. Baltık ülkelerinin birbirleriyle anlaşmazlığı yoktur... Gorbaçov, iki Kafkas ülkesi arasında çıkan silahlı çatışmayı bahane edebildiği için, Kızılordu'yu – Vilnius'a değil – Bakü'ye gönderebilmiştir... **Gorbaçov**'un hunharlığı tercih etmiş olmasının sebebi, hem ayrılıkçılara gözdağı vermek hem de Kremlin'deki tutuculara İmparatorluğu terk etmeyeceğini kanıtlamak arzusu olmuştur...

Uzun sürede Türklük... Ama muhakkak olan bir nokta varsa o da, Bakü katliamının sadece Azerbaycan'da değil, bütün Çar/Sovyet İmparatorluğu içinde Türklerin dayanışmasını ve bağımsızlık arzularını güçlendireceğidir....²⁷.

Demirel: “Katliamı Batı destekliyor”:

DYP Genel Başkanı **Demirel** “Azeri katliamını Batı destekliyor” dedi. Gorbaçov'un glasnost getirdiğine pişman olduğunu belirten Demirel, Azerbaycan'daki Kızılordu katliamına seyirci kalınamayacağını söyledi ve “*Türkiye her zaman masum insanların yanında olmuş ve zulme karşı çıkmıştır*” dedi. **Demirel**, Azerbaycan'da Sovyet ordusunun (nizamı sağlıyoruz) iddiası altında pek çok masum insanın ölümüne sebep olduğunu belirterek, Sovyet yönetimini suçladı. **Demirel**, Litvanya'da aynı türdeki olaylara sükûnetle yaklaşanların Azerilerin üzerine topla tüfekle gittiğini ifade etti ve “*Son 10 yılda dünyanın adamı olarak ilan edilen Gorbaçov'un elinin kana bulaştırılmış olmasını kınıyorum. Türkiye'nin bu olaylar karşısında sadece acılarla kıvranıp, başka birşey yapamamasından da üzüntü duyuyorum*” dedi.²⁸

²⁷ Coşkun Kırca, “Dengeler”, *Milliyet*, 24.1.1990.

²⁸ “Demirel: Katliamı Batı Destekliyor”, Türkiye gazetesi, 24.1.1990.

Altınur Kılıç: “Azerbaycan olayları”:

“Sovyet Azerbaycan’ında, bütün Türkleri yakından ilgilendirmesi, üzmesi ve gururlandırması gereken tarihi olaylar cereyan ediyor. Olaylardan dolayı endişelenmek ve üzülmek gerek, çünkü kahramanca çarpışan Azeri Türklerinin kanları dökülüyor ve insan ister istemez soydaşlarımızın istiklâl ve hürriyet uğruna böylesine başkaldırmaları, haklı ve meşru olmakla beraber, biraz zamansız mı oldu diye düşünüyor!... (Batıda) ikinci plana itilen bir gerçek, Azerilerin ve diğer Türk boylarının “Karanlıklar İmparatorluğu’ndan” ayrılıp muhtariyet ve özgürlük istemekte nihayet Litvanyalılar, Estonyalılar kadar haklı oldukları gerçeğidir... Azerileri asıl iten kuvvet, Türk milliyetçiliğidir... Yabancı bir gazeteci “**Gorbaçov** mapuslarını salıveren bir *Hapisaneci*” demiş. Gorbaçov hapishanesini kurtarmaya çalışıyor... “Bulaşmamak” diplomasının endişesi olabilir amma milletçe bizim kaygımız soydaşlarımızın hapishaneden bir an evvel kurtulmalarını ümit etmek olmalıdır.”²⁹

Bülent İşmen: “Can Azerbaycan”:

Sadece “**Can Azerbaycan**” demekle yetinmek, bizlere, Türk basınına ve Türk milletine yakışmıyor, ancak, elimizi kolumuzu bağlayan bir takım sebepler var. İnsanların **çaresizlik içinde kalmasının** ne derece zor ve katlanılmaz olduğu, işte böyle anlarda iyice ortaya çıkıyor. Başbakan **Yıldırım Akbulut**, dün yaptığı açıklamada, Azerbaycan konusunda Türk hükümetinin kararsızlığını ortaya koydu. **Akbulut**, milli heyecanı yükseltmemek, milleti “dolduruşa” getirmek gibi bir tavır içinde olunmamasını istedi ve sessiz kalmanın faydası yok. Azerilere yardımcı olmak, hürriyet için verdikleri kanlı mücadelede onları desteklemek, Türk milletinin çıkar düşünmeden yapacağı işlerdendir...”³⁰.

M. Necati Özfatıra: “Azeri - (Rus-Ermeni) Savaşı”: “... Azerbaycan Türklerinin milliyetçilik hisleri, Türk Dünyası’ndaki boylar içinde en ön sıradadır. Azeri Türklerinde milliyetçilik ve milli bağımsızlık duygusu onların ayrılmaz bir parçası ve “**tutku**” halindedir. Türk Dünyası’nda en çok okuyan ve en kültürlü topluluk olan Azeri Türkleri, diğer Türk kavimlerini de uyandırmışlardır... Kafkasya’da gerçek mücadele, daha yeni başlamıştır. Nihai zafer Azerbaycanlı Türklerin olacaktır”³¹.

²⁹ Altınur Kılıç, “Azerbaycan olayları”, **Türkiye** gazetesi, 24.1.1990.

³⁰ Bülent İşmen, “Can Azerbaycan”, **Türkiye** gazetesi, 24.1.1990.

³¹ M. Necati Özfatıra, “Azeri - (Rus-Ermeni) Savaşı”, **Türkiye** gazetesi, 24.1.1990.

**25 Ocak 1990 Perşembe: İşgalin yedinci günü
Haberler ve Belgeler**

Cumhuriyet (25.1.1990): **ABD'nin iki nedeni.** ABD'nin Sovyetlerin Azerbaycan'a müdahalesinin anlayışla karşılamasının iki nedeni var: Birincisi Başkan Bush'un Gorbaçov'un ayağının altından halıyı çekmek istememesi, diğeri ise Ermeni boyutu. Olaylar Hristiyan-Müslüman çatışması olarak sunuluyor. **Azerbaycan Yazarları.** Azerbaycan Yazarları Birliği, SSCB Yazarlar Birliği ile tüm bağlarını kopararak bağımsızlığını ilan etti.

Hürriyet (25.1.1990) : **Azerbaycan'da insan avı.** Başkent Bakü'de milyonları sokağa döken Azeri örgütler liderlerinden 43 kişi gözaltına alındı. Nahçıvan'dan sonra Gence bölgesi de bağımsızlık kararı aldı. Estonya ve Litvanya Azerbaycan'a tam destek verdiğini açıkladı. Batı basını ise Azerbaycan konusunda önyargılı davranıyor ve Gorbaçov'un tutumunu destekliyor. **Süleyman Demirel.** DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Azerbaycan konusunda üç parti lideri tarafından hazırlanacak ortak bir deklarasyona imza koymaya hazır olduğunu söyledi.

Milliyet (25.1.1990): **Kışkırtma. AT Komisyonu Başkanı Delors'dan gaf.** "Azerbaycan'daki İslami hoşgörüsüzlükten kaygı duyuyorum. **Gorbaçov'un** perestroykası kan dökülmeden ve insan kaybı olmadan varlığını sürdüremez" **Açık destek.** Azerbaycan'ın Kızılordu tarafından işgali ve yüzlerce kişinin açılan ateş ya da tank paletleri altında ezilerek öldürülmesine başından beri destek veren Batı, Gorbaçov yönetiminin haksızlığına desteğini ve Azerilere nefretini giderek arttırdı.

"İnsanlar ölsün" Bir süre önce Türkiye'nin AT (Avrupa Topluluğu) üyeliği konusunda "AT Hristiyan topluluğudur" diyerek gaf yapan **Delors**, bir pot daha kırdı. Avrupa Komisyonu Başkanı Delors, Fransız televizyonunda yaptığı konuşmada, kanlı müdahaleye şöyle destek verdi: "Gorbaçov'un perestroyka ve glasnostu kan dökülmeden ve insan kaybı olmadan varlığını sürdüremez."...

Ankara'nın gözü Nahçıvan'da. Türkiye, Nahçıvan'daki gelişmeleri dikkatle izliyor İki tehlikeli durumda Ankara yumuşak müdahaleyi düşünüyor: 1- Nahçıvan'ın Ermenistan tarafından işgali, 2- Nahçıvan'ın 1921 antlaşmasıyla belirlenen statüsünün değiştirilmesi...

Azeri Prof. Ceferzade telefonda ağlıyordu: "Bize kan gönderin" Bakü'deki evinden önceki gece telefonla konuştuğumuz Azerbaycan Devlet Üniversitesi Tarih Profesörü ve Kadınlar Şurası Başkanı **Azize Caferzade**, "Her yerden ceset çıkıyor. 10

binin üstünde yaralı var. Hastaneler ve sağlık ocakları yaralılarla dolu. Bize kan gönderin. Her gün 70-80 kişi kan kaybından ölüyor” dedi. Bakü'deki evinden telefonla konuştuğumuz **Azize Caferzade**, Azerbaycan'daki son gelişmeleri anlatırken, şunları söyledi: *“Burada ateş devam ediyor. Kimse evinden çıkamıyor. Sokakta gördüklerini vuruyorlar. Her yerden ceset çıkıyor. Ölü sayısı hakkında çeşitli haberler geliyor.... Hâlâ tutuklamalar devam ediyor”*.

“Kan vermeye gidenleri öldürüyorlar” Konuşması sırasında sürekli ağlayan Prof. **Azize Caferzade**, “Çatışmalar sürüyor” dedikten sonra sözlerini şöyle tamamladı: *“Evladlarımız, kardeşlerimiz yaralı. Kan bulunamıyor. Kan vermeye gidenleri öldürüyorlar. Türkiye ve tüm dünyadan kan, ilâç bekliyoruz. Bize para göndermesinler. Kan göndersinler. Her gün 70-80 yaralı kan kaybından ölüyor. Hiçbir yerle bağlantımız yok. Gazete çıkmıyor. Televizyon yok. Telefon görüşmesi her zaman yapılamıyor. Bütün şehir sıkıntıda”* ³².

Milliyet (25.1.1990): Azerbaycan Gösterileri Kızılordunun Azerbaycan’a müdahalesiyle çıkan olaylar, dün Ankara ve İstanbul’da yapılan yürüyüşlerle protesto edildi. Ankara’da yaklaşık 5 bin kişi Kızılay Meydanını bir saat trafiğe kapatarak, “katil Gorbaçov” sloganları attı, tekbir getirdi. Polis, göstericileri copladı

Polis engelledi Zafer Meydanında saat 12.00’de toplanan göstericilerin yürüyüşünü önlemek için polisin sıkı güvenlik önlemleri aldığı dikkat çekti. Yürüyüşün başlamasından önce ANAP eski Kars milletvekili **Cemil Ünal**, kısa bir konuşma yaparak, SSCB’nin tutumunu kınadı. Topluluk, daha sonra, Sovyet Ticaret ataşeliğine yürümek istedi. Gruba müdahale eden Emniyet Müdürü **Mehmet Ağar**, “ kimse yürümeyecek. Bu gösteri izinsiz. Hemen dağılın ve bizi zor kullanmak durumunda bırakmayın” dedi. Göstericiler yürümekte direnince, polis cop kullandı... Kızılay’daki gösteriden sonra küçük bir grup özel otomobilleriyle Aşağıyabancı Karyagdı sokağa giderek burada Sovyetler Birliği Büyükelçiliğinin kapısına üzerinde *“Kızılordu kanlı ellerini Azerbaycan’dan çek”* yazılı siyah bir çelenk koydu.

Siyah banth gösteri İstanbul’daki ilk gösteri dün Bakırköy’de yapıldı. Bakırköy meydanında toplanan yaklaşık bin kişi “katil Gorbaçov” sloganları attı. SSCB bayrağıyla bu ülkenin lideri Mihail Gorbaçov’un resmini yaktı. Öğle saatlerinde yapılan gösteriye katılanların, olaylarda hayatlarının kaybeden Azerilerin anısına yas işareti

³² “Bize kan gönderin”, **Milliyet**, 25.1.1990.

olarak, alınlarına siyah bant taktığı da dikkat çekti. Gösteride “açıklık öldü, Stalin hortladı”, “Malta’da Bush Panama’ya, Gorbi Azerbaycan’a” “Azerbaycan’a gönüllü gitmek istiyoruz” pankartlarıyla Azerbaycan bayrakları kullanıldı. Kahrolsun Amerika”, “ordu Bakü’ye”, “Azerbaycan Ermenilere mezar olacak” gibi sloganlar atan göstericiler, eylemden sonra olaysız dağıldı. Polisin meydanda geniş önlemler aldığı, ancak herhangi bir müdahalede bulunmadığı dikkat çekti.

Üniversitede gösteri İstanbul’da ikinci gösteri Beyazıt-Laleli arasında yapıldı. Beyazıt’taki İstanbul Üniversitesi Merkez binasının bahçesinde toplanan bin 500 kadar öğrenci, bir forum düzenleyerek Azerbaycan’daki olayları kınadı. Daha sonra bir kortej oluşturan protestocu öğrenciler, Beyazıt Meydanına çıktılar. Grup, kapıda Sovyetler Birliği bayrağını da yaktı... Gösteri sırasında eylemcileri Çevik Kuvvet ekiplerinin kordona aldığı dikkat çekti. Kimya Fakültesi önünde “Çırpınırdı Karadeniz” türküsünü söyleyen öğrenciler polis kordonunun dışına çıkmaya çalışınca emniyet yetkililerince uyarıldı. Bu uyarıdan sonra göstericiler küçük gruplar halinde dağıldı.

Sınırdaki sürekli eylem. Bu arada Azerilerin yoğun olduğu Kars, Iğdır, Aralık, Kağızman ve Tuzluca’da, Azerbaycan’daki katliama tepkiler sürüyor. Olayları ve gelişmeleri radyo ve televizyondan sürekli olarak izleyen Azeri yurttaşlar, zaman zaman sokaklara dökülüp küçük gruplar halinde protesto gösterisi yapıyor Iğdır’da da bugün 20 bin kişinin katılacağı bir gösteri yapılacaktır.

Milliyet (25.1.1990): Sungar’ın basın toplantısı-Dışişleri Bakanlığı sözcüsü **Murat Sungar** dün düzenlediği basın toplantısında, Türkiye’nin Azerbaycan’daki gelişmeleri endişe ile izlediğini söyledi. Konunun Hristiyan-Müslüman temeline oturtulmasının üzücü olduğuna değinen Sungar, Batı basınındaki yanlış yargıları değiştirmenin çok güç olduğunu bildirdi...

Demirel: DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, partisinin Genel İdare Kurulu toplantısından önce gazetecilerin sorularını yanıtlarken, Azerbaycan’daki gelişmelerden fevkalade rahatsız olduğunu söyledi. Demirel, içişlerine müdahale kavramının değiştiğini öne sürerek, “Helsinki şartına imza koyduktan sonra bir ülkede insan hakları ihlali içişleri olmaktan çıkar” dedi. Toplantıdan sonra yayınlanan bildiride de, şöyle denildi: “Azerbaycan’da Kızılordunun savunmasız sivil halkın üzerine tanklarla varması, pek çok kimsenin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Kopmaz kültürel ve

manevi bağlarla bağlı olduğumuz bilinen Azeri kardeşlerimizin, tank paletleri altında ezilmesi, ülkemizde derin üzüntü ve infial uyandırmıştır.”

Yazıcıoğlu-Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Said Yazıcıoğlu da, Azerbaycan'daki gelişmelerin bir iç mesele olmaktan çıkıp insanlık faciası halini almaya başladığını bildirdi. **Aydınlar Ocağı** başkanlığındaki 16 kuruluş da olayları yerinde incelemek için siyasi parti temsilcilerinden oluşan bir gözlemci heyet ile acil yardım gönderilmesini önerdiler. **Hacettepe Üniversitesi** Senatosu da, olaylar karşısında Batı dünyasının tutumunu ve Sovyetler Birliğinin tavrını kınadı. **Türk-İş** Yönetim Kurulu da dün yayınladığı bildiride Gorbaçov'un ülkesini ve dünyayı kandırdığı ileri sürüldü. BM'in Azerbaycan'daki olaylara dur demesi istendi. Türk-İş Yönetim Kurulu ayrıca uluslararası işçi kuruluşlarının olayı protesto etmelerini istedi...

TGS'nin başvurusu Türkiye Gazeteciler Sendikası Genel Başkanı **Orhan Erinç**, Uluslararası Gazeteciler Federasyonuna (FİJ) başvurarak, SSCB'de yabancı basına uygulanan sansürün kaldırılmasını istedi. Erinç, Ermeni yanlısı yayınlarla tırmandırılan ve soykırıma dönüştürülen olayların dünya kamuoyuna yansıtılmasında fiili bir sansür bulunduğunu belirtti. TGS Genel Başkanı Erinç, FİJ Başkanı Mia Doornaerte'ye gönderdiği telgrafta şunları söyledi: *“Bilindiği gibi Azerbaycan Cumhuriyetinde de Sovyetler Birliğine ait çeşitli cumhuriyetlerdeki istek ve gösterilerin benzerleri gündeme gelmiş, ancak Sovyetler Birliği yönetimi sadece Azerbaycan'da özel bir ayrıcalık uygulamaya başlamıştır. Aralarında üyelerimizin de bulunduğu gazetecilere vize verilmemekte, dünya kamuoyu böylece Ermeniler tarafından oluşturulan tek yanlı haberleri izlemek zorunda kalmaktadır”*³³.

Sabah (25.1.1990): **Mehmet Barlas**: “Türkiye gerçekten bu olayın dışındadır. İzlemesi gereken tek yol insani yardım ve istikrar ortamına yapıcı katkıdır”.

Tercüman (25.1.1990): **Rauf Tamer**, “Karışacağız, karışmalıyız... Hadiseye seyirci kalan çıtkırıldımınlar Azerbaycan'daki cinayetlerin suç ortağı sayılır”.

Türkiye (25.1.1990) : **Azerbaycan Gorbaçov'un Sonu olacak**. Sıkışan Moskova, Halk Cephesi ile görüşme yolları arıyor.. Hem partideki reform yanlıları, hem de Kızılordu ile ters düşen Sovyet liderinin iktidardan uzaklaştırılacağı belirtiliyor.

Milletçe lanetliyoruz. Rus istilasına karşı yurttan ve dünyada tepkiler devam ediyor. Mitingler birbirini takip ediyor. Çeşitli kuruluşlar sert bildiriler yayınlıyor.

³³ **Milliyet**, 25.1.1990.

Demirel, “*Batı ve Sovyet yöneticileri çifte standart uyguluyor. Sovyetlerin esir milletleri koloni gibi kullanmalarına izin verilmeyecek*” dedi. **MÇP Başkanlık Divanı** yurt çapında miting ve toplantılar yapılması kararı aldı. MÇP İstanbul teşkilâtı da kan bağışı kampanyası açtı. **Sovyetler sıhhi yardım teklifimize hâlâ cevap vermedi.** Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Murat Sungar, Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'nin yaptığı (sıhhi) yardım teklifine henüz cevap vermediğini söyledi.

Görüşler ve Yorumlar

Prof. Dr. Teynür Veliyev: “*Ekonomik bağımsızlık istiyoruz*”

Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi Rektörü ve İktisat Fakültesi Bölüm Başkanı Prof. Dr. **Teynür Veliyev**, merkezi yönetimin Azerbaycan'ın gelişmesine engel olduğunu belirterek, “*Ekonomik bağımsızlık istiyoruz*” dedi. **Veliyev**, Marmara Üniversitesi'nde Azerbacan'ın iktisadi hayatı ve geleceği konusunda dün bir konferans verdi. Siyasal ekonomik açıdan, Azerbaycan'ın Çarlık Rusyası egemenliğinden sonraki aşamalarını, “**Stalinizm, durgunluk ve yeniden yapılanma**” olarak sıralayan Pof. Dr. Veliyev, ülkesinin 19'uncu yüzyılda Çarlık Rusyası ve İran egemenliği altında “**İki Azerbaycan**”a bölündüğünü anlattı. Azerbayca'nın özellikle petrol kaynakları bakımından çok zengin olduğuna dikkati çeken Prof. Dr. Veliyev, merkezi yönetim nedeniyle, sanayi ve tarım alanlarında yeterince gelişme sağlayamadığını, ulusal gelirin yüzde 90'ının cumhuriyet dışına çıktığını belirtti. Prof. Dr. **Veliyev**, Azerbaycan'a diğer cumhuriyetlerden daha az yatırım yapıldığını öne sürerek, şunları söyledi: “*Mülkiyet hakkı ekonominin temelidir. Biz, topraklarımızın, yeraltı ve yerüstü kaynaklarımızın, Azerbaycan halkının olmasını istiyoruz. Bunların mülkiyeti orada yaşayan insanlarındır. SSCB bunu kabul etmiyor. Bizim çıkardığımız kanun, SSCB'nin kanunuyla uyumuyor. Biz, tam bağımsız değiliz. Ekonomik bağımsızlık istiyoruz. Azerbaycan Halk Cephesi'nin programının özü budur*” Batılı ülkelerin, Türkiye'nin de yardımıyla, Azerbaycan olaylarındaki “*Ermeni parmağını*” anlamaya başladığını belirten Rektör Veliyev, “*Türkiye'den maddi yardım istemiyoruz, manevi destek bekliyoruz*” dedi.³⁴

Muzaffer Soysal: “*Azerbaycan'ın 70 yıllık dramı (3)*” “**Rusların bitmeyen katliamları.** Bolşevik İhtilâlinden bu yana binlerce Azerî Türkü, Rus tankları altında

³⁴ “Ekonomik bağımsızlık istiyoruz”, **Milliyet**, 25.1.1990.

ezildi. Sovyetler, ihtilâlin ilk günlerinden itibaren Azerbaycan'da kan dökmeye başlamışlar, 1920, 1930-31, 1936-37 yıllarında sayıları on binleri geçen Azeri'yi öldürmüşler, yüzbinlercesini de Sibirya'ya sürmüşler, kurtulabilenler kendilerini İran ve Türkiye başta olmak üzere dış ülkelere zorlukla atabilmiş ve canlarını kurtarabilmişlerdir. Ama bütün bunlara rağmen Azeri milliyetçiliğinin yok edilememiş olması hâlâ Kremlin yöneticileri için yeterli bir ders. Uçak kullanımında “geriye dönüşümleri imkânı olmayan nokta” şeklinde teknik bir ölçü vardır. Havada iken arızalanan ve “emergency” durumuna gelen bir uçak, eğer gideceği yolun yarısına varmadan önce tehlikeli duruma düşerse geri döner, yarısını geçmişse yoluna devam eder. Çünkü depolarında “bir atımlık” benzin ve bunun ortaya çıkardığı bir de “zaman” meselesi vardır. İşte 5 yıldan beri “glasnost” ve “perestroyka” sözleri ile bütün dünyaya uzun süreli barış ümitleri dağıtan ve Batı ülkelerinin büyük bir bölümünü de kendisine inandırmayı başaran Gorbaçov, Azerbaycan’a müdahale emrini verdiği dakikadan itibaren “geri dönüşümleri imkânı olmayan” noktayı geçmiş ve başına ne gibi işler açacağı belli olmayan çok yönlü bir maceranın kapısını çalmıştır... Azeriler yok edilemeyeceklerini fiilen ispat etmiş bir kahraman milletin çocuklarıdır. Hiçbir zaman boyun eğmeyecekler, milli varlıklarını sürdürmeyi başaracaklardır”³⁵.

³⁵ Muzaffer Soysal, “Azerbaycan’ın 70 yıllık dramı (3)”, **Türkiye**, 25.1.1990.